

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। क्षत्रं सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। इषं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। ऊर्जं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। रयिं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। पुष्टिं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। प्रजां सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। पशून्सन्धत्तं तान्मै जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वां शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशौचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वां मन्थिषाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशौचिषा। सञ्जग्मानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। प्राणं सन्धत्तं तं मै जिन्वतम्। अपानं सन्धत्तं तं मै जिन्वतम्॥२॥

व्यानं सन्धत्तं तं मै जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। श्रोत्रं सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। वाचं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रं स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ। कल्पयन्तं देवीर्विशः। कल्पयन्तं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने च। निरस्तः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुना। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

न्युन्वपानं सन्धत्तं तं मै जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निर्देवं च॥ (ब्रह्मं क्षत्रं तदिषमूर्जं रयिं पुष्टिं प्रजां तां पशून्तान्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मै पशून्सन्धत्तं तान्मै प्राणादित्रितये तं मेऽन्यत्र तन्मै)॥ [१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायामेवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपंचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत। ततो वै ते सर्वान्नोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्नोहान्नोहति। देवा वै भद्राः सन्तोऽग्निमाधिथ्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः पुराऽभद्रः सन्पापीयान्थस्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः कामयेत भगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भग्यैव भवति। कालकृञ्जा वै नामासुरा आसन्॥९॥

ते सुवर्गाय लोकायाग्निमचिन्वत। पुरुष इष्टकामुपादधात्पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्त। एषा मै चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा प्रारोहन्। स इन्द्र इष्टकामावृहत्। तेऽवाकीर्यन्त। येऽवाकीर्यन्त। त ऊर्णावभयोऽभवन्। द्वाबुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्थस्यात्। स चित्रायामग्निमादधीत। अवकीर्यैव भ्रातृव्यान्। अजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्यधत्ते। वसन्तो ब्राह्मणोऽग्निमादधीत। वसन्तो वै ब्राह्मणस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतदृतूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्तोऽग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्य आदधीत। ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी भवति। शरदि वैश्य आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जघन्या रात्रिः संवत्सरस्य। यत्पूर्वे फल्गुनी। पृष्ठित एव संवत्सरस्याग्निमाधाय। पापीयान्भवति। उत्तरयोर आदधीत। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवत्सरस्य। यदुत्तरे फल्गुनी। मुखत एव

संवत्सरस्याग्निमाधाय। वसीयान्भवति। अथो खलु। यदैवैनं यज्ञ उपनमैत्। अथादधीत।
सैवास्यर्द्धिः॥१३॥

खल्वधिध्वस्तु फल्गुन्योऽग्निमादधीतासन्नपततामृतानां वैश्यस्यर्तुर्ऋतुः फल्गुनी षट्॥ [२]

उद्धन्ति। यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवोक्षति शान्त्यै। सिकता निवपति।
एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम्। रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे। ऊषां निवपति। पुष्टिर्वा एषा
प्रजननम्। यदूषाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञानं एव। संज्ञानं ह्येतत्पशूनाम्। यदूषाः।
द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती अंब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या
यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषां अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि कृष्णम्। ऊषां त्रिवपन्नदो
ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निदेवेभ्यो निलायत। आखू रूपं कृत्वा।
स पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्। तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषं सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव रुन्धे। ऊर्जं वा एतं
रसं पृथिव्या उपदीका उद्धिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव
रसं पृथिव्या अव रुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः
सूदमुपप्राभिन्नत्। ततो वै तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्यं गृहेऽन्नं
क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदं स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्। सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्।
यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स वराहो रूपं कृत्वोप न्यमञ्जत्। स पृथिवीमध आर्च्छत्।
तस्या उपहत्योदमञ्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वातः
समवहत्। तां शर्कराभिरदृहत्। शं वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणां शर्करत्वम्।
यद्वराहविहत् सम्भारो भवति। अस्यामेवाच्छम्बद्वारमग्निमाधत्ते। शर्करा भवन्ति
धृत्यै॥२०॥

अथो॑ शन्त्वाय॑। सर॑ता अ॒ग्निरा॑धेय॒ इत्या॑हुः। आपो॑ वरुणस्य॒ पत्न॑य आसन्।
ता अ॒ग्निर॒भ्य॑ध्यायत्। ताः सम॑भवत्। तस्य॒ रेतः॒ परा॑ऽपतत्। तद्धि॑रण्यमभवत्।
यद्धि॑रण्यमुपास्य॑ति। सर॑तसमे॒वाग्नि॑माधत्ते। पुरु॑ष इ॒न्ध्रै स्वा॑द्रेत॑सो बीभ॑भ्सत् इत्या॑हुः॥२१॥

उत्तर॑त उपा॑स्यत्यर्बीभ॑भसायै। अति॑ प्रय॑च्छति। आर्ति॑मेवाति॒ प्रय॑च्छति। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑
नि॒लाय॑त। अथो॑ रूपं कृत्वा। सौ॑ऽश्व॒त्थे सं॑व॒त्सर॑म॒तिष्ठ॑त्। तद॑श्व॒त्थस्या॑श्व॒त्थत्व॑म्।
यदा॑श्व॒त्थः सम्भारो॑ भव॑ति। यदे॒वास्य॑ तत्र॒ न्य॑क्तम्। तदे॒वाव॑ रुन्धे॥२२॥

दे॒वा वा ऊ॒र्जं व्य॑भजन्त। तत॑ उदु॒म्बर॒ उद॑तिष्ठत्। ऊ॒र्वा उदु॒म्बरः॑। यदौदु॒म्बरः॑ सम्भारो॑
भव॑ति। ऊ॒र्जमे॒वाव॑ रुन्धे। तृती॑यस्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसीत्। तं गा॑य॒त्र्याऽह॑रत्। तस्य॑
प॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्प॒र्णोऽभ॑वत्। तत्प॒र्णस्य॑ प॒र्णत्व॑म्॥२३॥

यस्य॑ प॒र्णम॑यः सम्भारो॑ भव॑ति। सोम॑पी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे। दे॒वा वै ब्र॒ह्म॑न्नवदन्त। तत्प॒र्ण
उपा॑शृणोत्। सु॒श्रवा॒ वै ना॑म। यत्प॒र्णम॑यः सम्भारो॑ भव॑ति। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वाव॑ रुन्धे। प्र॒जा-
प॑तिर्ग्निसृज॑त। सौ॑ऽबिभे॒त्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑। त॑ श॒म्याऽश॑मयत्॥२४॥

तच्छु॒म्यै श॑मित्वम्। यच्छु॒मीम॑यः सम्भारो॑ भव॑ति। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। अ॒ग्नेः सृष्ट॑स्य
य॒तः। वि॒क॑ङ्क॒तं भा॑ आ॒र्च्छ॑त्। यद्वैक॑ङ्क॒तः सम्भारो॑ भव॑ति। भा॒ ए॒वाव॑ रुन्धे। स॒हृद॑योऽग्निरा॑धेय॒
इत्या॑हुः। म॒रुतो॑ऽद्वि॒र्ग्निस॑तमयन्। तस्य॑ ता॒न्तस्य॑ हृद॑यमाच्छि॒न्दन्। साऽश॑निर्भवत्।
यद॑श॒निह॑तस्य वृक्षस्य॑ सम्भारो॑ भव॑ति। स॒हृद॑यमे॒वाग्नि॑मा धत्ते॥२५॥

ऊपा॑ अभवन्नभवद्ब्र॒ह्मोको॑ऽश्राम्युद॒ग्रंथ॑यद्ध॒त्यै बीभ॑भ्सत् इत्या॑हु रुन्धे प॒र्णत्व॑म॒शम॑यदच्छि॒न्दुः॒क्षीणि॑ च॥ [३]

द्वा॒द॒शसु॑ वि॒क्रामे॑ष्व॒ग्निमा॑ दधीत। द्वा॒द॒श मा॑साः सं॒वत्सरः॑। सं॒वत्स॑रादे॒वैन॑मव॒रु॒द्ध्या
ध॑त्ते। यद्वा॒द॒शसु॑ वि॒क्रामे॑ष्व॒ दधी॑त। परि॑मित॒मव॑ रुन्धीत। चक्षु॑र्निमित॒ आद॑धीत। इ॒यद्वा॒द॒श
वि॒क्रामा॑(३) इति॑। परि॑मितं चै॒वाप॑रि॒मितं चा॑व॒ रुन्धे। अनृ॑तं वै वा॒चा व॑दति। अनृ॑तं मन॑सा
ध्याय॑ति॥२६॥

चक्षु॑र्वै स॒त्यम्। अ॒द्रा(३)गि॑त्या॒ह। अद॑र॒शमि॑ति। तथ्स॒त्यम्। यश्चक्षु॑र्निमितेऽग्निसमा॑धत्ते।
स॒त्य ए॒वैन॑मा ध॑त्ते। तस्मा॒दाहि॑ताग्निर्नानृ॑तं वदेत्। नास्य॑ ब्रा॒ह्म॒णोऽना॑श्वान्गृ॒हे व॑सेत्। स॒त्ये
ह्यस्या॑ग्निराहि॑तः। आ॒ग्नेयी॑ वै रा॒त्रिः॥२७॥

आ॒ग्नेयाः प॑शवः। ऐ॒न्द्रम॑हः। नक्तं॑ गा॒रु॑हप॒त्यमा॑ दधाति। प॑शूने॒वाव॑ रुन्धे।
दि॒वाऽऽह॑व॒नीय॑म्। इन्द्रि॑यमे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒र्धोदि॑ते सूर्य॑ आह॒वनी॑य॒मा द॑धाति। ए॒तस्मि॑न्वे

लोके प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्वर्जमानः सृजते। अथो भूतं चैव भविष्यच्चाव
रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा अग्निमादधत् इति।
तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत्। अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्।
साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषां३ श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरिति। भद्रो भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्।
देवा अग्निमादधत् इति। तदगच्छत्। तान्वाहार्यपचनमग्र आदधत्। अथ गार्हपत्यम्।
अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषां३ श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति। प्रजां तु न वैथ्यन्त
इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरिति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमिति। प्रजां तु
न विन्दते। साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्र प्रजयां
पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गार्हपत्यमग्र आदधात्।
गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राज्जनयत्।
अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्।
अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यजयत्॥३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अभि
सुवर्गं लोकं जयति। यस्य वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्चते।
पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्चते। वसीयान्भवति॥३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामादध्यात्। आदित्यानां त्वा
देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते
व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा
ग्रामण्यो व्रतपते व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति
रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न देवताभ्य आवृश्चते। वसीयान्भवति॥३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चरुं रुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीन्ननिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नवं च॥

[४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमार्धत्। तेन वै स आर्धोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह।

एतद्वै वाचः सत्यम्। य एतेनाग्निमाधत्ते। ऋग्नोत्येव। अथो सत्यप्रांशूरेव भवति। अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठति। त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। सर्वैः पञ्चभिराहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः सत्यं सर्वमाप्रोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा दधाति। पञ्चभिराहवनीयम्। अष्टौ सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः परांचीरायन्। ताभ्यो ज्योतिरुदङ्गृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुदङ्गृह्णीयादुद्धरन्। ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्षयश्चयत्। तत्पराऽपतत्। तदश्नोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्यमकामयत। निगार्हपत्य आहवनीयम्। तौ विभाजं नाशक्रोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्मुत्वा। प्राश्चं पूर्वमुदवहत्। तत्पूर्ववाहः पूर्ववाद्गम्। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधः शिरो हरति। प्राणानां गोपीथाय। इत्यग्रै हरति। अथेत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मां धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्रेधाऽग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्व्यौहति। शान्त्या अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य सन्दधाति। पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय पशूनपिदध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्।

यन्नाक्रमयेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्। यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न रुद्रायापि दधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराजं एव विक्रान्तं यजमानोऽनु विक्रमते। अग्नये पर्वमानाय। अग्नये पावकाय। अग्नये शुचये। यदग्नये पर्वमानाय निर्वपति। पुनात्येवैनम्। यदग्नये पावकाय। पूत एवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। यदग्नये शुचये। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति॥४४॥

पुनमाहुर्वनीयं धत्तेऽश्वत्वं वर्तयति कुरुतु इति रुद्रो दधाति यदग्नये शुचयं एकं च॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नौ वामं वसु सं न्यदधत्। इदमुं नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तदग्निर्नोऽसहंशक्रोत्। तत् त्रेधा विन्यदधात्। पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। आदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तद्देवा विजित्य। पुनरवारुरुत्सन्त। तैऽग्नये पर्वमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। पशवो वा अग्निः पर्वमानः। यदेव पशुष्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत। तैऽग्नये पावकाय। आपो वा अग्निः पावकः। यदेवाप्स्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत॥४६॥

तैऽग्नये शुचये। असौ वा आदित्योऽग्निः शुचिः। यदेवाऽऽदित्य आसीत्। तत्तेनावारुन्धत। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। तनुवो वावैता अग्न्याधेयस्या। आग्नेयो वा अष्टाकपालोऽग्न्याधेयमिति। यत्तं निर्वपेत्। नैतानि। यथाऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि। तादृगेव तत्। यदेतानि निर्वपेत्। न तम्। यथाऽङ्गानि स्युः। नाऽऽत्मा। तादृगेव तत्। उभयानि सह निरुप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयं वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यमाप्यते॥४८॥

योऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्नमेकादशकपालमनु निर्वपेत्। आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाग्नी। ताभ्यामेवास्मां इन्द्रियं वीर्यमव रुन्धे। आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। धेन्वै वा एतद्वेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवाव रुन्धे। घृते भवति। यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वारं आर्षेयाः प्राशन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। पशवो वा एतानि हवींषि। एष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यत्स्यद्य एतानि हवींषि निर्वपेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नानुनिर्वपेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। द्वादशसु रात्रीष्वनु निर्वपेत्। संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरेणैवास्मै रुद्रं शमयित्वा। पशूनव रुन्धे। यदेकमेकमेतानि हवींषि निर्वपेत्॥५१॥

यथा त्रीण्यावपनानि पूरयेत्। तादृक्तत्। न प्रजननमुच्छिंषेत्। एकं निरुप्य। उत्तरे समस्येत्। तृतीयमेवास्मै लोकमुच्छिंषति प्रजननाय। तं प्रजया पशुभिरनु प्रजायते। अथो यज्ञस्यैवेषाऽभिक्रान्तिः। रथचक्रं प्रवर्तयति। मनुष्यरथेनैव देवरथं प्रत्यवरोहति॥५२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रां(३) न होतव्या(३) मिति। यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यत्र जुहुयात्। अग्निः परा भवेत्। तूष्णीमेव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्नीधे ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवतून्प्रीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामवरुद्धै। अश्वं ब्रह्मणे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। धेनुं होत्रे। आशिष एवाव रुन्धे। अनङ्गाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनङ्गान्। वह्निर्ध्वर्युः॥५४॥

वह्निनैव वह्निं यज्ञस्याव रुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुद्धै। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति। काममूर्ध्वं देयम्। अपरिमितस्यावरुद्धै॥५५॥

आदित्ये तृतीयमपस्वासीत्तेनावारुन्धत् स्यादाप्यते रेतोऽग्निरकमेकमेतानि हवींषि निर्वपेत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेकं च॥—————[६]

धर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। छुर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पंच। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। यत्ते शुक्रं शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विराद्धं स्वराद्धं। ते माविंशतां ते मा जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्रे शिवे तनुवौ। सम्राट्वाभिभूश्च। ते माविंशतां ते मां जिन्वताम्। ये ते अग्रे शिवे तनुवौ। विभूश्च परिभूश्च। ते मा विंशतां ते मां जिन्वताम्। ये ते अग्रे शिवे तनुवौ। प्रभ्वी च प्रभूतिश्च। ते मा विंशतां ते मां जिन्वताम्। यास्ते अग्रे शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्रे घोरास्तनुवः। ताभिर्मुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवृष्णिं च॥

[७]

इमे वा एते लोका अग्रयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्। शोचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। तेनैव नान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजमानम्। रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। राथन्तरो वा अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत उद्धियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्। शान्तमेवैनं पशव्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीयं आधीयमाने। बारहतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराङ्कित्। तं वारवन्तीयेनावारयत। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्येतेन श्येती अंकुरुत। तच्छ्वेतस्य श्येतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभिगायते। वारयित्वेवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्येतेन श्येती कुरुते। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति। सर्शीर्षाणमेवैनमा धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिंसितोः। समिप्रयः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनं समिप्रयं करोति। पशूनामहिंसायै। छुर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावैवैनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्। आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्।

वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते।
 विराट् स्वरान् यास्तै अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा अग्नेः
 शिवास्तनुवः। तामिरेवैनं समर्धयति। यास्तै अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिर्मुं गच्छेति ब्रूयाद्यं
 द्विष्यात्। तामिरेवैनं पराभावयति॥६४॥

लोकोऽसृजतेनुमाधत्तेऽन्वाहार्युपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥ [८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्नेर्यज्ञियां तनूः। तामेवास्मै जनयति। अदितिः
 पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मोदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा
 रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चार्यमा चाजायेताम्। सा द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्।
 सा तृतीयमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अशश्च
 भगश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या इन्द्रश्च विवस्वाश्चाजायेताम्।
 ब्रह्मोदनं पचति। रेत एव तदधाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा ओदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते। तेन
 समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदिति रेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यत्समिधः। एतद्रेतः। यदाज्यम्।
 यदाज्येन समिधोऽभ्यज्या दधाति। अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय।
 इयंतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयंतीर्भवन्ति। यज्ञपरुषा सम्मिताः। इयंतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्।
 वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति।
 चित्रमेव भवति। घृतवंतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यदघृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा।
 गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वायं।
 त्रिष्टुभी राजन्यस्या त्रिष्टुछन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वायं॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्या जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वायं। त
 संवत्सरं गोपायेत्। संवत्सरं हि रेतो हितं वर्धते। यद्येनं संवत्सरे नोपनमेत्। समिधः
 पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न मां समंश्जीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥७१॥

यन्मा॑सम॑श्जीयात्। यथि॑न्नय॑मुपेयात्। निर्वी॑र्यः स्यात्। नैन॑म॒ग्नि॒रुप॑नमेत्। श्व
आ॒धा॒स्यमा॑नो ब्रह्मो॑दनं पंचति। आ॒दि॒त्या वा इ॒त उ॑त्त॒माः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। ते वा इ॒तो
यन्तं॑ प्रति॑नुदन्ते। ए॒ते खलु॑ वावाऽऽदि॒त्याः। यद्वा॑ह्म॒णाः। तैरे॒व स॒न्त्वं ग॑च्छति॥७२॥

नैनं॑ प्रति॑नुदन्ते। ब्रह्म॑वादि॒नो वद॑न्ति। क्वा॑ सः। अ॒ग्निः का॑र्यः। यो॑ऽस्मै प्र॒जां
प॒शून्प्र॑ज॒नय॑तीति। शल्कै॑स्ता॒रात्रि॑म॒ग्निमि॑न्धीत। तस्मि॑न्नुपव्युषम॒रणी॑ निष्ट॑पेत्।
यथ॑र्षभा॒य वा॑शि॒ता न्या॑विच्छा॒यति॑। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒पोदू॑ह्य भस्मा॒ग्निं म॑न्थति॥७३॥

सैव साऽग्नेः सन्त॑तिः। तं म॑थित्वा प्राश्चमुद्ध॑रति। सं॒व॒थ्स॒रमे॒व तद्रेतो॑ हितं
प्र॒ज॒नय॑ति। अना॑हि॒तस्त॒स्याग्नि॑रित्याहुः। यः स॒मिधो॑ऽना॒धाय॑ग्निमा॒धत्त॑ इति॑। ताः सं॒व॒थ्स॒रे
पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्। सं॒व॒थ्स॒रादे॒वैन॑मव॒रुध्या॑धत्ते। यदि॑ सं॒व॒थ्स॒रेऽना॑द॒ध्यात्। द्वा॒द॒श्यां
पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्। सं॒व॒थ्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वा॒द॒श रा॒त्रयः॑। सं॒व॒थ्स॒रमे॒वास्याऽऽहि॑ता भवन्ति।
यदि॑ द्वा॒द॒श्यां ना॑द॒ध्यात्। त्र्य॒हे पु॒रस्ता॑दाद॒ध्यात्। आ॒हि॒ता ए॒वास्य॑ भवन्ति॥७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचददितौ रेतोऽधत्त समिन्ता घृतवतीभिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्वार्येयाद्रच्छति मन्थति रात्रयश्चत्वारि च॥

[९]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। स रि॑रि॒चानो॑ऽमन्यत। स तपो॑ऽतप्यत। स
आ॒त्मन्वी॑र्यमपश्यत्। तद॑वर्धत। तद॑स्मा॒त्सह॑सो॒र्ध्वम॑सृज्यत। सा वि॒राड॑भवत्। तां
दे॒वासुरा॑ व्यगृह्णत। सो॑ऽब्रवीत्प्र॒जाप॑तिः। मम॑ वा ए॒षा॥७५॥

दोहा॑ ए॒व यु॒ष्माक॑मिति॑। सा ततः प्राच्युद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। अथ॑र्व पि॒तुं
मै गो॑पा॒येति॑। सा द्वितीयमुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। नर्य॑ प्र॒जां मै गो॑पा॒येति॑।
सा तृतीयमुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। श॒ऽस्य॑ प॒शून्मै गो॑पा॒येति॑॥७६॥

सा च॑तुर्थमुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। सप्र॑थ स॒भां मै गो॑पा॒येति॑। सा
पञ्च॑ममुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। अहं॑ बु॒ध्निय॑ मन्त्रं॑ मे गो॑पा॒येति॑। अ॒ग्नीन् वा॒व सा
तान्व्य॑क्रमत। तान्प्र॒जाप॑तिः पर्य॑गृह्णात्। अथो॑ प॒ङ्क्ति॑मे॒व। प॒ङ्क्ति॑र्वा ए॒षा ब्रा॑ह्म॒णे प्र॑विष्टा॥७७॥

तामा॒त्मनो॑ऽधि॒ निर्मि॑मीते। यद॒ग्नि॒राधी॑यते॑। तस्मा॑दे॒ताव॑न्तोऽ॒ग्नय॑ आ॒धीय॑न्ते। पाङ्कं॑ वा
इ॒द॒ सर्व॑म्। पाङ्के॑नै॒व पाङ्क॑ऽस्पृणोति। अथ॑र्व पि॒तुं मै गो॑पा॒येत्या॑ह। अन्न॑मे॒वैतेन॑ स्पृणोति।
नर्य॑ प्र॒जां मै गो॑पा॒येत्या॑ह। प्र॒जामे॒वैतेन॑ स्पृणोति। श॒ऽस्य॑ प॒शून्मै गो॑पा॒येत्या॑ह॥७८॥

पशून्वैतेन स्पृणोति। सप्रथं सभां मे गोपायेत्याह। सभामेवैतेनेन्द्रियं स्पृणोति। अहं बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियं स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्यं आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये जुह्वति॥७९॥

तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यत्सभायां विजयन्ते। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथाऽस्य सर्वं प्रीता अभीष्टा आधीयन्ते। प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठेतैकमेकम्। यथा ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदाय गृहानेति। तादृगेव तत्। पुनरागत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवैषां तत्। सा तत् ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। रोहिण्यामग्निमादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते। ऋध्नोत्येनेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याहु जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥ [१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासृद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिरं इमे वै शमीगर्भात्प्रजापतिः स रिचिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दशं॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तो दिव्यावथो शन्त्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यत्सृष्टः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमुध्नोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अपं पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु
प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये।
शं योरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा विंशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्जज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः। ऊषान्कृष्णमवतु
कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञियमार्गमिष्टाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं
प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जं पृथिव्या
रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरुचीः॥२॥

वम्रीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्।
क्षुधोऽपंहत्ये सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि।
यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टाः सरिरस्य मध्ये। तस्येदं विहतमाभरन्तः।
अच्छम्बद्गारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्याऽऽयतनाद्धि
जातम्। पूर्णं पृथिव्याः प्रथनं हरामि। याभिरदहञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य
भर्त्रीम्। ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्रं हिरण्यम्। अद्भ्यः सम्भूतममृतं
प्रजासु। तत्सम्भरन्नुत्तरतो निधाय॥४॥

अतिप्रयच्छं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदश्वत्येऽतिष्ठः। संवत्सरं देवेभ्यो
निलायं। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जं पृथिव्या
अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतवल्शो विरोह। त्वया वयमिषमूर्जं मदन्तः। रायस्पोषेण
समिषा मंदेम। गायत्रिया ह्रियमाणस्य यत्ते॥५॥

पूर्णमपतत्तृतीयस्यै दिवोऽधि। सौऽयं पूर्णः सौमपर्णाद्धि जातः। ततो हरामि
सोमपीथस्यावरुद्धौ। देवानां ब्रह्मवादं वदतां यत्। उपाशृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि।
ततो मामविंशतु ब्रह्मवर्चसम्। तत्सम्भरंस्तदवरुन्धीय साक्षात्। यया ते सृष्टस्याग्नेः।
हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमी५ शान्त्यै हराम्यहम्। यत्तै सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छजातवेदः। तया भासा सम्मितः। उरुं नो लोकमनु प्रभाहि। यत्तै तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दजातवेदः। मरुतोऽद्विस्तमयित्वा। एतत्ते तदशनेः सम्भरामि। सात्मा अग्ने सहृदयो भवेह। चित्रियादश्वत्थात्सम्भृता बृहत्यः॥७॥

शरीरमभि सऽस्कृताः स्थ। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः। तिस्रस्त्रिवृद्धिर्मिथुनाः प्रजात्यै। अश्वत्थाद्धव्यवाहाद्धि जाताम्। अग्नेस्तनूं यज्ञिया५ सम्भरामि। शान्तयोनि५ शमीगर्भम्। अग्नये प्रजनयितवै। यो अश्वत्थः शमीगर्भः। आरुरोह त्वे सचा। तं तै हरामि ब्रह्मणा॥८॥

यज्ञियैः केतुभिः सह। यं त्वां समभरजातवेदः। यथाशरीरं भूतेषु न्यक्तम्। स सम्भृतः सीद शिवः प्रजाभ्यः। उरुं नो लोकमनुनेपि विद्वान्। प्रवेधसे कवये मेध्याया। वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णै। यतो भयमभयं तन्नो अस्तु। अव देवान् यजे हेड्यान्। समिधाऽग्निं देवस्यत॥९॥

॥ घृत-सूक्तम् ॥

घृतैर्बोधयतातिथिम्। आऽस्मिन् हव्या जुहोतन। उप त्वाऽग्ने हविष्मतीः। घृताचीर्यन्तु हर्यत। जुषस्व समिधो मम। तं त्वां समिद्धिरङ्गिरः। घृतेन वर्धयामसि। बृहच्छोचा यविष्या। समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः। समक्तुर्भिरज्यते विश्ववारः॥१०॥

शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः। सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान्। घृतप्रतीको घृतयोनिरग्निः। घृतैः समिद्धो घृतमस्यान्नम्। घृतप्रुषस्त्वा सरितो वहन्ति। घृतं पिबन्त्सुयज्ञा यक्षि देवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः। घृतप्रतीको घृतयोनिरधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यम्। पितेवं पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहम्। उरुज्रयंसं घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्वति। त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेन। सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे। स वावृधान ओषधीभिरुक्षितः। उरु जया५सि पार्थिवा वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूरूषदम्। अग्निं मित्रं न समिधान ऋजते॥१२॥

इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्रवर्णामुदुं नो य५सते धियम्। प्रजा अग्ने संवांसय।

आशाश्च पशुभिः सह। राष्ट्राण्यस्मा आर्धेहि। यान्यासन्त्सवितुः सवे। मही विश्वपत्नी सदाने
ऋतस्य। अर्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी जन्यं जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः
पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशत२ शक्नोमि॑र्मम। ऋतेना॑ग्र आयुषा॑ वर्चसा सह। ज्योग्जीवन्तु
उत्तरामुत्तरा२ समाम्। दर्शम॑हं पूर्णमासं यज्ञं यथा यज्ञै॑। ऋत्विग्वती स्थो अग्निरेतसौ।
गर्भं दधाथां ते वाम॑हं ददे। तत्सत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः। ते मत्प्रातः
प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥१४॥

प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनं सुवर्गे लोके। अनृतात्सत्यमुपैमि। मानुषाद्व्यमुपैमि। दैवीं
वाचं यच्छामि। शल्कैरग्निमिन्धानः। उभौ लोकौ संनेम॑हम्। उभयो॑र्लोकयोर् ऋध्वा। अतिं
मृत्युं तराम्य॑हम्। जातवेदो भुवनस्य॑ रेतः। इह सिञ्च॑ तपसो यज्ञनिष्यते॥१५॥

अग्निमंश्चत्थादधि॑ हव्यवाहम॑। शमीगर्भाञ्जनयन् यो मयोभूः। अयं ते योनिर्ऋत्विग्यः।
यतो जातो अरोच॑थाः। तं जानन्न॑ग्र आरोह॑। अथा नो वर्धया रयिम्। अपेत॑ वीत॒ वि चं
सर्पतातः॑। येऽत्र॒ स्थ पुरा॑णा ये च नूत॑नाः। अदादिदं यमोऽवसानं॑ पृथिव्याः। अक्रन्निमं
पितरो॑ लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्। मयि ते कामधरणं भूयात्।
संवः सृजामि॑ हृदयानि। स२सृष्टं मनो॑ अस्तु वः। स२सृष्टः प्राणो॑ अस्तु वः। सं या
वः प्रियास्तनुवः॑। सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो॑ अस्तु सम्प्रियः। सम्प्रियास्तनुवो॑
मम॥१७॥

कल्पेतां द्यावापृथिवी। कल्पन्ता॑माप ओषधीः। कल्पन्ता॑मग्नयः पृथक्। मम ज्यैष्ठ्याय॑
सव्रताः। येऽग्नयः समनसः। अन्तरा॑ द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृतू॑ अभि कल्पमानाः।
इन्द्रमिव देवा अभि सं विशन्तु। दिवस्त्वा वीर्येण। पृथिव्यै महिम्ना॥१८॥

अन्तरिक्षस्य पोषेण। सर्वपशुमादधे। अजीजनन्नमृतं मर्त्यासः। अस्त्रेमाणं तरणिं
वीडुजम्भम्। दश स्वसारो॑ अग्नवः समीचीः। पुमा२सं जातम॑भि स२रभन्ता॑म्। प्रजा-
पतेस्त्वा प्राणेनाभि प्राणिमि। पूष्णः पोषेण॑ मह्यम्। दीर्घायु॑त्वाय शतशारदाय। शत२
शरञ्च॑ आयुषे वर्चसे॥१९॥

जीवात्वे पुण्याय। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममांसि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। प्राणे त्वाऽमृतमादधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। सुगारुहपत्यो विदहन्नरातीः। उषसः श्रेयसीः श्रेयसीर्दधत्॥२०॥

अग्ने सपत्न्या अप बाधमानः। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु धेहि। इमा उ मामुपतिष्ठन्तु रायः। आभिः प्रजाभिरिह संवसेय। इहो इडा तिष्ठतु विश्वरूपी। मध्ये वसोर्दीदिहि जातवेदः। ओजसे बलाय त्वोद्यच्छे। वृषणे शुष्मायाऽऽयुषे वर्चसे। सपत्न्यतूरसि वृत्रतूः। यस्ते देवेषु महिमा सुवर्गः॥२१॥

यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टिर्या ते मनुष्येषु पप्रथे। तया नो अग्ने जुषमाणं एहि। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। वातात्पशुभ्यो अघ्योषधीभ्यः। यत्र यत्र जातवेदः सम्बभूथ। ततो नो अग्ने जुषमाणं एहि। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो वि भाहि॥२२॥

ऊर्ज नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यत्। अन्वहानि प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीन्। अनु द्यावापृथिवी आततान। विक्रमस्व महा अंसि। वेदिषन्मानुषेभ्यः। त्रिषु लोकेषु जागृहि। यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। संविदाने रोदसी सं बभूवतुः॥२३॥

तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवे स्योनः। प्राणं त्वाऽमृतं आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। यत्ते शुक्रं शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजसम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां जनिष्यमाणां च। अमृतं सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्वं पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो। अविषन्नः पितुं कृणु। शःस्यं पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशंफाश्च य इहाग्ने। ये चैकशंफा आशुगाः। सप्रथं सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः कुरु। सर्वमायुरुपांसताम्। अहं बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय। यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। सा हि श्रीरमृता सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्यै। मर्मज्यमाना महते

सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्। ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्स्मृष्टा प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिर्गन्धेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरुषीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यां ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववारं इममञ्जते पुरोगां प्रजनयिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै मम महिष्ठा वर्चसे दधेत्सुवर्गो भोहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥ [१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तत्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः। अग्निष्टोमसंमितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवत्सरः। तत्तत्र सूक्ष्मम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्धे। विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सऽस्तुता विराजम्भि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकम्भि जयन्ति। यत्परं राथन्तरम्। तत्प्रथमेऽहंकार्यम्। बृहद्वितीयै। वैरूपं तृतीयै। वैराजं चतुर्थै। शाक्करं पञ्चमे। रैवतं षष्ठे। तदं पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकांश्चसन्तन्वन्ति। मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै सुवर्गो लोकः। बृहत्तैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिंशि नाम सामं माध्यं दिने पर्वमाने भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः पराश्च संवत्सरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समंश्नुवते। अथ येऽमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति। ते हैनं स्वस्ति समंश्नुवते। एतद्वा अमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः। तदं देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विराड्गृह्यन्ते पर्वमाने भवतीन्द्र एकं च॥ [२]

सन्ततिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विषूवादिवाकीर्त्यम्। यथा शालायै पक्षंसी। एव संवत्सरस्य पक्षंसी। यदेतेन गृह्येरन्। विषूची संवत्सरस्य पक्षंसी व्यवसंसेयाताम्। आर्तिमाच्छेद्युः। यदेते गृह्यन्ते। यथा शालायै पक्षंसी मध्यमं वंशम्भि संमायच्छति॥३३॥

एव॑ संवत्सरस्य॑ पक्ष॑सी दिवाकीर्त्य॑म॒भि सं तन्व॑न्ति। नार्ति॑माच्छ॑न्ति।
एक॑वि॒ंशम॑र्भवति। शुक्रा॑ग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते। प्रत्यु॑त्त॒ब्धे स॑य॒त्वाय॑। सौर्य॑ ए॒तद॑हः
प॒शुरा॑ल॒भ्यते। सौर्यो॑ऽति॒ग्राह्यो॑ गृह्यते। अह॑रेव॒ रूपेण॑ सम॑र्धयन्ति। अथो॑ अहं॒ एवैष॑
ब॒लिर्ह्रि॑यते। स॒प्तैतद॑ह॒रति॑ग्राह्या॒ गृह्यन्ते॥३४॥

स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्यः प्रा॑णाः। अ॒सावा॑दि॒त्यः शि॑रः प्र॒जाना॑म्। शी॒र्षन्ने॒व प्र॒जाना॑
प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा॑त्स॒प्त शी॑र्षन्प्रा॒णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्रं ह॑त्वा। अ॒सुरा॑न्परा॒भाव्य॑। स
इमा॑ल्लो॒कान॒भ्य॑जयत्। तस्या॒सौ लो॒कोऽन॑भिजित आसीत्। तं वि॒श्वक॑र्मा भू॒त्वाऽभ्य॑जयत्।
यद्वै॑श्वक॒र्मणो॑ गृह्यते॥३५॥

सुव॑र्गस्य॒ लोक॑स्या॒भिजि॑त्यै। प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते। ये वै॑श्वक॒र्मणं॑ गृह्यते॥
आ॒दि॒त्यः श्वो गृ॑ह्यते। इ॒यं वा अ॑दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्ति। अ॒न्यो॑न्यो
गृह्ये॑ते। वि॒श्वान्ये॑वा॒न्येन॑ कर्मा॑णि कु॒र्वाणा॑ य॒न्ति। अ॒स्याम॒न्येन॑ प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्ति।
तावा॑ऽप॒रा॒र्धात्स॑व॒त्सर॑स्या॒न्यो॑न्यो गृह्येते। तावु॑भौ स॒ह म॑हाव्र॒ते गृ॑ह्येते। य॒ज्ञस्यै॒वान्त॑
ग॒त्वा। उ॒भयो॑र्लो॒कयोः॑ प्र॑ति॒ तिष्ठ॑न्ति। अ॒र्क्यमु॑क्थं भ॒वति। अ॒न्नाद्य॑स्याव॒रुद्धौ॥३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्या गृह्यन्ते गृह्यते संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पञ्च च॥ [३]

एक॑वि॒ंश ए॒ष भ॑वति। ए॒तेन॑ वै दे॒वा एक॑वि॒ंशेन॑। आ॒दि॒त्यमि॒त उ॑त्त॒मं सु॑व॒र्गं
लो॒कमारो॑हयन्। स वा ए॒ष इ॒त एक॑वि॒ंशः। तस्य॑ द॒शाव॑स्ता॒दहानि॑। द॒शं प॑रस्ता॒त्। स
वा ए॒ष वि॑राज्यु॒भय॑तः प्र॑ति॒ष्ठितः॑। वि॒राजि॑ हि वा ए॒ष उ॒भय॑तः प्र॑ति॒ष्ठितः॑। तस्मा॑दन्त॒रेमौ
लो॒कौ यन्। सर्वे॑षु सुव॒र्गेषु॑ लो॒केष्व॑भि॒तप॑न्नेति॥३७॥

दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। प॒रांचो॑ऽतिपा॒दाद॑बिभयुः। तं छ॒न्दो॑भिरदृ॒ष्टं
धृ॒त्यै। दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। अ॒वांचो॑ऽवपा॒दाद॑बिभयुः। तं प॒ञ्चमी॑
र॒श्मिभि॑रुद॒वय॑न्। तस्मा॑देक॒वि॒ंशेऽह॑न्यश्च॒ दिवा॑की॒र्त्यानि॑ क्रियन्ते। र॒श्मयो॑ वै
दि॒वाकी॒र्त्यानि॑। ये गा॑य॒त्रे। ते गा॑य॒त्रीपू॒त्तर॑योः प॒र्वमा॑नयोः॥३८॥

म॒हादि॑वाकी॒र्त्यं हो॑तुः पृ॒ष्ठम्। वि॒कर्णं॑ ब्र॒ह्मसा॑मम्। भा॒सोऽग्नि॑ष्टोमः। अथै॒तानि॑ प॒राणि॑।
परै॒र्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यं सु॑व॒र्गं लो॒कम॑पा॒रय॑न्। यदपा॑रयन्। तत्प॒राणां॑ प॒रत्व॑म्। पा॒रय॑न्त्ये॒नं
प॒राणि॑। य ए॒वं वेद॑। अथै॒तानि॑ स्पर्॒ाणि। स्पर्॒ैर्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यं सु॑व॒र्गं लो॒कम॑स्पा॒रय॑न्।
यदस्पा॑रयन्। तथ्स्पर्॒ाणां॑ स्पर्॒त्वम्। स्पा॒रय॑न्त्ये॒नं स्पर्॒ाणि॑। य ए॒वं वेद॑॥३९॥

एति पर्वमानयोः स्पर्शं पञ्च च॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषां संवत्सरेऽनाप्तेऽथ। एकादशिन्याप्यते। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्रमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाग्नी। ते एवाऽऽलभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्या धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं वृत्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथाऽऽयतनाद्देवता अव रुन्धे। आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एवैष बलिर्हियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशवं आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तमेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशवं आलभ्यन्ते। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्धौ सुप्त च॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्नीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते। अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितं हि शिरः। लोमं छवीरस्थि। परांचा स्तुवन्ति। तस्मात्तथ्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयां स्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्वरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः। एकविंश पुच्छम्।
द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति।
एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बृद्धानि। न वा एतेन सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते।
औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। यस्य
तल्पसद्यमनभिजितः स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति
तल्पमारुह्योद्गायेत्। तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितः स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा परांजेपीति
तल्पमारुह्योद्गायेत्। न तल्पसद्यं परांजयते। प्लेङ्गे शंसति। महो वै प्लेङ्गः। महस
एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये व्यायच्छन्त। तं देवाः
समंजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमे-
ऽराथ्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम उद्वासीकारिण इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरोः।
यदेवेषां सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि श्रीणाति। यदेवेषां दुष्कृतं याऽराद्धिः।
तदन्यतरोऽपं हन्ति। ब्राह्मणः सं जयति। अमुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥
भवति भवति क्रियते पुरुषो जयत्यजयञ्जयत्येकं च॥

[६]

उद्धन्यमानं नवेतानि सन्ततिरेकविंश एषोऽप्रतिष्ठां प्रजापतिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमानं शोचिष्केशोऽग्नें सृपत्नानतिग्राह्यां वैश्वदेवमालभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमानं संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

देवा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः। अ॒ग्नीषो॑म॒योस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूः स॒न्त्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो भविष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नीषो॑मा॒वपा॑क्रामताम्। ते दे॒वा वि॑जित्य। अ॒ग्नीषो॑मा॒वन्वै॑च्छन्। तै॒ऽग्निम॑न्व॒विन्द॑न्तृ॒तुषू॑त्स॒न्नम्। तस्य॑ विभ॑क्तीभिस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूर॑वा॒रुन्ध॑त॥१॥

ते सोम॑म॒न्ववि॑न्दन्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑ त॒नूर्व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा अभ॑वन्। तद्ग्र॒हाणां॑ ग्र॒हत्व॑म्। यस्ये॒वं वि॒दुषो॑ ग्र॒हा गृ॑ह्यन्ते। तस्य॑ त्वे॒व गृ॑हीताः। नाना॑ऽऽग्नेयं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। यदना॑ग्नेयं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। व्य॒द्धमे॒व तत्॥२॥

अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यथ्स॒मिध॑स्त॒नून॑पा॒तमि॑डो ब॒र्हिर्य॑जति। उ॒भावा॑ग्नेयावाज्य॑भागौ स्याताम्। अना॑ज्यभागौ भवत॒ इत्या॑हुः। यदु॒भावा॑ग्नेयाव॒न्वश्चा॑विति। अ॒ग्नये॑ पर्व॒माना॑योत्तरः स्यात्। यत्पर्व॑मानाया। तेनाऽऽज्य॑भागः। तेन॑ सौम्यः। बुध॑न्वत्याग्नेयस्याऽऽज्य॑भागस्य पुरोऽनु॒वाक्या॑ भवति॥३॥

यथा॑ सु॒प्तं बो॒धय॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्निन्य॑क्ताः प॒त्नीसं॑या॒जाना॑मृचः स्युः। तेना॑ऽऽग्नेय॑ सर्व॑ भवति। ए॒क॒धा तै॒ज॒स्विनी॑ दे॒वता॑मु॒पैती॑त्याहुः। सैन॑मीश्वरा प्र॒दह॑ इति। नेति॑ ब्रूयात्। प्र॒जन॑नं वा अ॒ग्निः। प्र॒जन॑नमे॒वोपै॑तीति। कृ॒तय॑जुः सम्भृ॑तसम्भार॒ इत्या॑हुः॥४॥

न स॒म्भृत्याः॑ सम्भाराः। न यजुः॑ का॒र्यमि॑ति। अथो॑ खलु। स॒म्भृत्या॑ ए॒व सं॑म्भाराः। का॒र्यं यजुः॑। पुनरा॒धेय॑स्य॒ समृ॑द्धौ। तेनो॑पा॒ंशु प्र॑चरति। एष्य॑ इ॒व वा ए॒षः। यत्पु॑नरा॒धेयः॑। यथो॑पा॒ंशु न॑ष्टमिच्छति॥५॥

ता॒दृगे॒व तत्। उ॒च्चैः स्वि॑ष्ट॒कृत॑मु॒थ्म॑जति। यथा॑ न॒ष्टं वि॑त्त्वा प्राहा॒यमि॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। ए॒क॒धा तै॒ज॒स्विनी॑ दे॒वता॑मु॒पैती॑त्याहुः। सैन॑मीश्वरा प्र॒दह॑ इति। तत्तथा॑ नोपैति। प्र॒या॒जा॒नूया॑जेष्वे॒व विभ॑क्तीः कुर्यात्। यथा॑पूर्व॒माज्य॑भागौ स्याता॑म्। ए॒वं प॒त्नीसं॑या॒जाः॥६॥

तद्वै॒श्वान॑रव॒त्प्र॒जन॑नव॒त्तर॑मु॒पैती॑ति। तदा॑हुः। व्य॒द्धं वा ए॒तत्। अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यत् इति। नेति॑ ब्रूयात्। अ॒ग्निं प्र॑थ॒मं विभ॑क्तीनां यजति। अ॒ग्निमु॑त्त॒मं प॒त्नीसं॑या॒जाना॑म्।

तेनऽऽग्नेयम्। तेन॒ समृद्धं॑ क्रियत॒ इति॑॥७॥

अरुन्धतेव तद्वदिति सम्भृतसम्भार इत्याहुर्गच्छति पत्नीसंयुजा नवं च॥ [१]

दे॒वा वै यथा॒दर्शं॑ य॒ज्ञाना॑हरन्त। योऽग्नि॒ष्टोमम्। य उ॒क्थ्यम्। योऽति॒रात्रम्। ते स॒हैव॑
सर्वे॑ वा॒ज॒पेय॑मपश्यन्। ते। अ॒न्योऽन्य॑स्मै नातिष्ठन्त। अ॒हम॑नेन॒ यजा॒ इति॑। तेऽब्रुवन्।
आ॒जिम॑स्य धा॒वामेति॑॥८॥

तस्मिन्ना॒जिम॑धावन्। तं बृह॒स्पति॑रुद॒जय॑त्। तेना॑यजत। स स्वारा॑ज्यमगच्छत्।
तमिन्द्रोऽब्रवीत्। माम॑नेन॒ याज॑येति। तेनेन्द्र॑मयाजयत्। सोऽग्रं॑ दे॒वता॑नां पर्य॑त्।
अगच्छ॒त्स्वारा॑ज्यम्। अतिष्ठन्तास्मै ज्यैष्ठ्या॑य॥९॥

य एवं वि॒द्वान् वा॒ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। गच्छ॑ति स्वारा॑ज्यम्। अग्रं॑ समा॒नानां॑ पर्य॑ति।
तिष्ठ॑न्तेऽस्मै ज्यैष्ठ्या॑य। स वा ए॒ष ब्रा॑ह्मणस्य॒ चैव॑ रा॒ज॒न्य॑स्य च य॒ज्ञः। तं वा ए॒तं वा॒ज॒पेय॑
इत्याहुः॑। वा॒जाप्यो॑ वा ए॒षः। वा॒ज॒ः ह्येतेन॑ दे॒वा ऐ॒प्सन्। सोमो॑ वै वा॒ज॒पेयः॑। यो वै सोमं॑
वा॒ज॒पेयं॑ वेद॑॥१०॥

वा॒ज्यैवे॑न पी॒त्वा भ॑वति। आऽस्य॑ वा॒जी जा॑यते। अन्नं॑ वै वा॒ज॒पेयः॑। य एवं वेद॑।
अत्य॑न्नम्। आऽस्या॑न्नादो जा॑यते। ब्रह्म॑ वै वा॒ज॒पेयः॑। य एवं वेद॑। अत्ति॑ ब्रह्म॒णाऽन्नम्।
आऽस्य॑ ब्रह्मा जा॑यते॥११॥

वाग्वै वा॒ज॑स्य प्रस॒वः। य एवं वेद॑। क॒रोति॑ वा॒चा वी॒र्य॑म्। ऐ॒नं वा॒चा ग॑च्छति।
अपि॑वर्ती वाचं॑ वदति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वभ्यो॑ य॒ज्ञान्वादि॑शत्। स आ॒त्मन्वा॑ज॒पेय॑मधत्त। तं दे॒वा
अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वा॒व य॒ज्ञः। यद्वा॑ज॒पेयः॑॥१२॥

अप्ये॒व नोऽत्रा॑स्त्विति। तेभ्य॑ ए॒ता उ॒ज्जितीः॑ प्रायच्छत्। ता वा ए॒ता उ॒ज्जितयो॑
व्याख्या॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ सर्व॒त्वाय॑। दे॒वता॑नाम॒भिर्भा॑गाय। दे॒वा वै ब्रह्म॑ण॒श्चान्न॑स्य च॒
शर्म॑लमपा॒घ्नन्। यद्ब्रह्म॑णः शर्म॑लमासीत्। सा गा॒था नारा॑श॒स्य॑भवत्। यदन्न॑स्य। सा
सुरा॑॥१३॥

तस्माद्वा॒य॑तश्च म॒त्तस्य॑ च न प्र॑तिगृह्यम्। यत्प्र॑तिगृह्णीयात्। शर्म॑लं प्र॑तिगृह्णीयात्। सर्वा॑
वा ए॒तस्य॑ वाचोऽव॑रुद्धाः। यो वा॑ज॒पेया॒जी। या पृ॑थिव्यां याऽग्नौ या र॑न्थन्तरे। याऽन्तरि॑क्षे
या वा॒यो या वा॑मदे॒व्ये। या दि॒वि याऽऽदि॑त्ये या बृ॒हति॑। याऽप्सु योष॑धीषु या वन॒स्पति॑षु।
तस्माद्वा॑ज॒पेया॒ज्या॒र्त्विजी॑नः। सर्वा॑ ह्य॒स्य वा॑चोऽव॑रुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्येष्ठांय वेदं ब्रह्मा जायते वाजुपेयः सुराऽऽर्त्विजोऽन एकं च॥ [२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धत। तदतिग्राह्याणामतिग्रहं यदतिग्राह्या गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावं रुन्धे। तदेव तैरतिगृह्यावं रुन्धे। पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तौ यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमात्स्वाऽव रुन्धे॥१५॥

सर्वं ऐन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाः सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिल्लोके स्त्रियः सम्भवति। वाजपेयाभिजितः ह्यस्य॥१८॥

पूर्वं सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षः सोमग्रहान्त्सादयति। पश्चादक्षः सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नः सुरा। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवेन व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मां भद्रेण पृङ्केत्याह। अन्नं वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवेन सः सृजति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा। पाप्मेव खलु वै शमलम्। पाप्मना वा एनमेतच्छमलेन व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मां पाप्मना पृङ्केत्याह। पाप्मनैवेन शमलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राडुद्ववति सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्मुखसुराग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृच्यः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव विशः सः सृजति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मध्व्योऽसानीति। एकधा ब्रह्मण उप हरति। एकधैव यजमान आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आत्माऽव रुन्धे सोमः शर्मलं यथ्शुरा हंस्येन व्यतिपजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारि च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरोध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव तेनाव रुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः। तान्पशुभिरेवाव रुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन। प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यं षोडशिनः स्तोत्रेण। वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥२३॥

सुवर्गं लोकं षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ आरोहत्यतिरात्रेण। नाकं रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेज एवाऽऽत्मन्येन आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन। इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचं सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वश्या। सप्तदश प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेरास्यै। श्यामा एकैरूपा भवन्ति। एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। तान्पर्यग्निकृतानुश्मृजति। मरुतो यज्ञमजिघांसन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत। तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्संज्ञपयेत्। मरुत एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति। एकदेवत्यां हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। नैवारेण सप्तदशशरावेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा ह्येते। अथो पशूनामेव छिद्रमपिदधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिर्हि वाक्। अपन्नदती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं वदन्ति॥२६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्थ्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति पदं च॥ [४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः। यद्वाजपेयस्य पूर्वं यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं कर्माणि करोति। सर्वनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समृद्धौ। वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति न इत्याह। वाग्वै देवानां पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्नं स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्। यच्चास्यामधि। तदेवाव रुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभिषिच्यते। अप्स्वन्तरमृतमप्सु भेषजमित्यश्वान्प्लूयति। अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते। यदप्सु प्लूयति॥२८॥

यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवाव रुन्धे। बहु वा अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति। यदप्सु प्लूयति। मेध्यानेवैनान्करोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेत्याह। एता वा एतं देवता अग्रे अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान् युनक्ति। स्वस्योज्जित्यै। यजुषा युनक्ति व्यावृत्त्यै॥२९॥

अपान्नपादाशुहेमन्त्रिति सम्माष्टि। मेध्यानेवैनान्करोति। अथो स्तौत्येवैनानाजिः सरिष्यतः। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै रथः। अङ्गो न्यङ्गावभितो रथं यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः। ताभ्य एव नमस्करोति। आत्मनोऽनार्त्यै। अशमरथं भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं वेद॥३०॥

स्वदयति प्लूयति व्यावृत्त्या अनार्त्यै द्वे च॥

[५]

देवस्याहः सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषमित्याह। सवितुप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुञ्जयति। देवस्याहः सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकः रुहेयमित्याह। सवितुप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्षिष्ठं नाकः रोहति। चात्वाले रथचक्रं निर्मितः रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। आवेष्टयति। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव दिशोऽभिजयति॥३१॥

वाजिनाः सामं गायते। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। वाचो वर्षं देवेभ्योऽपाक्रामत्। तद्वनस्पतीन्प्राविशत्। सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति। या दुन्दुभौ। तस्माद्दुन्दुभिः सर्वा वाचोऽतिवदति। दुन्दुभीन्समाघ्नन्ति। परमा वा एषा वाक्॥३२॥

या दुन्दुभौ। परमयैव वाचाऽवरां वाचमव रुन्धे। अथौ वाच एव वर्षं यजमानोऽव रुन्धे। इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयिदित्याह। एष वा एतर्हीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव वाजमुञ्जयति। सप्तदश प्रव्याधानाजिं धावन्ति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। अर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यंसीत्याह। अग्निर्वा अर्वा। वायुः सप्तिः। आदित्यो वाजी। एताभिरेवास्मै देवताभिर्देवरथं युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति।

प्रष्टिवाही वै देव॒रथः। दे॒व॒र॒थमे॒वास्मै॑ यु॒नक्ति॥३४॥

वाजि॑नो वाजं॑ धाव॒त॒ काष्ठां॑ गच्छ॒तेत्या॑ह। सु॒व॒र्गो वै लो॒कः काष्ठां॑। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कं य॑न्ति। सु॒व॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति। य आ॒जिं धा॑वन्ति। प्राश्चो॑ धावन्ति। प्राडि॑व हि सु॒व॒र्गो लो॒कः। च॒त॒सृभि॒रनु॑ मन्त्रयते। च॒त्वारि॑ छन्दा॑सि। छन्दा॑भिरे॒वैनान्॑ सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति॥३५॥

प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते। य आ॒जिं धा॑वन्ति। उदं॑ च॒ आव॑र्तन्ते। अ॒स्मादे॒व तेन॑ लो॒कान्न॑यन्ति। रथ॑विमोचनीयं जुहोति॑ प्रति॑ष्ठित्यै। आ मा॒ वाज॑स्य प्रस॒वो ज॑गम्यादित्या॑ह। अन्नं॑ वै वाजः॑। अन्नमे॒वाव॑ रुन्धे। यथा॒लो॒कं वा ए॒त उ॒ञ्ज॑यन्ति। य आ॒जिं धा॑वन्ति॥३६॥

कृ॒ष्णलं॑ कृ॒ष्णलं॑ वाज॒सृज्यः॑ प्रयच्छति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमु॒ञ्ज॑यन्ति। तं प॑रि॒क्रीया॑व॒ रुन्धे। ए॒क॒धा ब्र॑ह्मण॒ उप॑हरति। ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। दे॒वा वा ओष॑धीष्वा॒जिम॑युः। ता बृ॒ह॒स्पति॑रुद॑जयत्। स नी॒वार॒न्नि॑रवृणीत। तन्नी॒वार॑णां नी॒वार॑त्वम्। नै॒वार॑श्च॒रुर्भव॑ति॥३७॥

ए॒तद्वै दे॒वानां॑ प॒र॒म॒म॒न्नम्। यन्नी॒वाराः॑। प॒र॒मे॒णैवा॑स्मा॒ अ॒न्नाद्ये॑नाव॒र॒म॒न्नाद्य॑मव॒ रुन्धे। स॒प्त॒द॒श॒शरा॑वो भवति। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तेरा॒स्यै। क्षी॒रे भ॑वति। रुच॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। स॒र्पिष्वा॑न्भवति मे॒ध्य॒त्वाय॑। बा॒र॒ह॒स्प॒त्यो वा ए॒ष दे॒व॒तया॑॥३८॥

यो वा॒ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। बा॒र॒ह॒स्प॒त्य ए॒ष च॒रुः। अ॒श्वान्॑स॒रिष्य॑तः स॒सृष॑श्चाव॒ घ्रा॑पयति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमु॒ञ्ज॑यन्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒र्जी॑जिप॒त व॑नस्प॒तय॑ इन्द्रं॑ वाजं॑ वि॒मुच्य॑ध्व॒मिति॑ दु॒न्दुभीन् वि॑मुञ्चति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमि॑न्द्रि॒यं दु॒न्दुभ॑यं उ॒ञ्ज॑यन्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे॥३९॥

अभि॑जयति वा ए॒षा वा॒ग्दी॒यन्ते॑ऽस्मै यु॒नक्ति॑ गमयति॒ य आ॒जिं धा॑वन्ति भवति दे॒व॒तया॑ऽष्टौ च॑॥ [६]

ता॒र्प्यं यज॑मानं॒ परि॑धापयति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॑स॒ सम॑र्धयति। द॒र्भ॒मय॑ परि॑धापयति। प॒वि॒त्रं वै द॒र्भाः। पु॒ना॒त्ये॒वैन॑म्। वाजं॑ वा ए॒षोऽव॑रु॒रु॒थ्स॑ते। यो वा॒ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। ओष॑धयः॒ खलु॑ वै वाजः॑। यद॒र्भ॒मय॑ परि॑धापयति॥४०॥

वाज॑स्याव॒रुद्धे॑। जा॒य ए॒हि सु॒वो रो॒हा॒वेत्या॑ह। प॒त्न्या ए॒वैष॑ य॒ज्ञस्या॑न्वा॒र॒म्भो॒ऽन॑वच्छि॒त्यै। स॒प्त॒द॒शार॑न्नि॒र्यूपो॑ भवति। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तेरा॒स्यै।

तूपरश्चतुरंश्रिर्भवति। गौधूमं चषालम्। न वा एते ब्रीहयो न यवाः। यद्गोधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। अथो अमुमेवास्मै लोकमन्नवन्तं करोति। वासोभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः। यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरैवेन देवताभिः समर्धयति। अथो आक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समृद्धौ द्वादश वाजप्रसूवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेव प्रीणाति। अथो संवत्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समृद्धौ। दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति। सुवर्देवाः अगन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकात्रैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। आसपुटेर्घ्रन्ति। अन्नं वा इयम्। अन्नाद्येनैवेनः समर्धयन्ति। ऊषैर्घ्रन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवेनमन्नाद्येन समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्रन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतो घ्रन्ति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घ्रन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्मदः। यो यूपः रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतं सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृतं एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवत्सरस्यान्यान्यशून्यरि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यवं रोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमं जुहोति स्वं नेति प्रत्यञ्चं घ्रन्ति लोको नवं च॥

[७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवाव रुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः। उभर्याषामवरुद्धौ। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्वीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्युद्धेत। सर्वस्य समवदाय जुहोति। अनवरुद्धस्यावरुद्धौ। औदुम्बरेण सुवेणं जुहोति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवस्य त्वा सवितुः

प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवेनं ब्रह्मणा देवताभिर्भिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यश्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीरुषतोऽभिषिञ्चति। शीरुषतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्ववस्त्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः। तेनैवेनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनमभिषिञ्चति। सोमग्रहाऽश्वावदानीयानि चत्विर्गभ्य उपहरन्ति। अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाऽश्वावदानीयानि च वाजसृज्यः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो उभर्याष्वेवाभिषिञ्च्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्धौ। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते। अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। वाजवतीभिर्मार्ध्यं दिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति। बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवेनऽश्रियै गमयति॥५२॥

अश्रियादन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह वाजसृतः शिपिर्वाणि च॥_____ [८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते। द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते। भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति वै तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य सूयते। व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। व्योमागन्निति वै तमाहुः। व्योमेवैतेन गच्छति। पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानां सूयते। तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन प्रत्यवरुहति। अपीव हि देवतानां सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपाऽरसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिऽसमाभृतमित्याह सशुकृत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नवं च॥_____ [९]

इन्द्रो वृत्रं हत्वा असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितृन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददु। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः पूर्वद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमव रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहूष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनैन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्याक्षता। य एव वेद। अभि द्वितीयां जायामभ्यश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितृन्प्रीणाति। तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बरुहिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराडावर्तते॥६०॥

हीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न प्राश्या (३) मिति। यत्प्राश्नीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्। यन्न प्राश्नीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्येत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनन्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृनेव निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणां ह्येतरहि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिंल्लोके स्थः॥६३॥

युष्मा॑स्तेऽनु॒। ये॑ऽस्मिँल्लो॒के। मां तेऽनु॒। य ए॒तस्मिँल्लो॒के स्थ। यूयं॑ तेषां वसि॑ष्ठो भूयास्त॒। ये॑ऽस्मिँल्लो॒के। अहं॑ तेषां वसि॑ष्ठो भूयास॒मित्या॑ह॒। वसि॑ष्ठः स॒माना॑ भवति॒। य एवं॑ वि॒द्वान्पितृ॒भ्यः क॒रोति॑। ए॒ष वै म॑नु॒ष्याणां॑ य॒ज्ञः॥६४॥

दे॒वानां॑ वा इ॒तरे॑ य॒ज्ञाः। तेन॒ वा ए॒तत्पितृ॑लो॒के च॑रति॒। यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ई॒श्वरः॑ प्र॒मेतोः॑। प्रा॒जाप॒त्यय॑र्चा पुन॒रैति॑। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञेनै॒व स॒ह पुन॑रैति॒। न प्र॒मायु॑को भवति॒। पि॒तृलो॒के वा ए॒तद्यज॑मानश्चरति॒। यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ई॒श्वर आ॒र्तिमा॑र्तोः। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वावे॒नं त॒त उ॒न्नैतु॑म॒र्हती॒त्याहुः॑। यत्प्रा॒जाप॒त्यय॑र्चा पुन॒रैति॑। प्र॒जाप॑ति॒रे॒वे॒नं त॒त उ॒न्नय॑ति॒। ना॒र्तिमा॑च्छति॒ यज॑मानः॥६५॥

इत्यंशुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥ ————— [१०]

दे॒वा॒सूरा अ॒ग्नीपो॑म॒योदे॒वा वै यथा॑दर्श॒ दे॒वा वै यद॒न्यैर्ग्रिहै॑र्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावि॒त्रं दे॒वस्या॑हं ता॒प्यं॑ स॒सात्र॑होमावृषदं त्वे॒न्द्रो वृ॒त्रं॑ ह॒त्वा दश॑॥१०॥

दे॒वा॒सूरा वा॒ज्यैवे॒नं तस्मा॑द्वाजपेययाजी दे॒वस्या॑हं वा॒ज॒स्याव॑रु॒द्धा इन्द्रि॒यमे॒वास्मिन्॑ ह्रीका हि पि॒तरः॑ पञ्च॑प॒ष्टिः॥६५॥

दे॒वा॒सूरा यज॑मानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यंसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमैऽन्य इमैऽन्य इति। स देवान् शूनं करोत्। तान्भ्यषुणोत्। तान्पवित्रैणापुनात्। तान्परस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहुतिः। यदुपांशुः। सोमैः देवाऽस्तर्पयाणीति खलु वै सोमैः यजते। यदुपांशुं जुहोति। सोमैर्नैव तद्देवाऽस्तर्पयति। यद्ग्रहा जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकेति। किं न्वेतदग्रं आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्रं आसीत्। मृन्मयाणि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयाणि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः स्थालीर्वायव्याः सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निमदुहन्॥४॥

तस्या एते स्तना आसन्। इयं वै पृश्निः। तामादित्या आदित्यस्थाल्या चतुष्पदः पशून्दुहन्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुष्पद एव तया पशून् यजमान इमां दुहे। तामिन्द्र उक्थ्यस्थाल्येन्द्रियमदुहत्। यदुक्थ्यस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया यजमान इमां दुहे। तां विश्वे देवा आग्रयणस्थाल्योर्जमदुहन्। यदाग्रयणस्थाली भवति॥५॥

ऊर्जमेव तया यजमान इमां दुहे। तां मनुष्या ध्रुवस्थाल्याऽऽयुरदुहन्। यद्ध्रुवस्थाली भवति। आयुरेव तया यजमान इमां दुहे। स्थाल्या गृह्णाति। वायव्येन जुहोति। तस्मादन्येन पात्रेण पशून्दुहन्ति। अन्येन प्रतिगृह्णन्ति। अथो व्यावृतमेव तद्यजमानो गच्छति॥६॥

ग्रहत्वं ग्रहा जुहोत्यकुर्वतादुहन्नाग्रयणस्थाली भवति नव च॥

[१]

युवः सुराममश्विना। नमुचावासुरे सचा। विपिपाना शुभस्पती। इन्द्रं कर्म स्वावतम्।

पुत्रमिव पितरावश्विनोभा। इन्द्रावतं कर्मणा दुःसनाभिः। यथसुरामं व्यपिबुः शचीभिः। सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहाव्यग्रे हविरास्येते। सुचीव घृतं चमू इव सोमः॥७॥

वाजसनिः॑ रयिमस्मे सुवीरम्। प्रशस्तं धेहि यशसं बृहन्तम्। यस्मिन्नश्वास ऋषभासं उक्षणः। वशा मेषा अवसृष्टास आहुताः। कीलालुपे सोमपृष्ठाय वेधसे। हृदा मतिं जनय चारुमग्नये। नाना हि वा देवहितं॑ सदो मितम्। मा सःसृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिःसीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टं॑ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमं॑ राजानमिह भक्षयामि। द्वे सुती अश्रुणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं भुवं॑ समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव वरुण गायत्रच्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुच्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे। यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे। सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सत्राज्यो वा सोमै न यजते। देवसुवामेतानि हवीं॑षि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानां॑ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यजे राज्यायैकं च॥

[२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्ति वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवी वा एतस्य पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानं॑ स्कन्दति। यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्तं। यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अग्नियासु। पयो वृक्षेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पय एवाऽऽत्मन गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्विरेवैनदाप्रोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तं सृजति। उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः।
आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यदुद्यमानं स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं
यज्ञस्य सृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक् होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्।
अनर्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धृतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्।
तन्निषद्य पुनर्गृह्णीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक् होतव्यम्।
अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनर्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्चिते श्वाऽन्तरा धावति। रुद्रः खलु वा
एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या वर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्।
यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादायं।
इदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वंसयन्नुद्वेत्। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनैव
यज्ञं सं तनोति। भस्मना पदमपि वपति शान्त्यै॥१६॥

वे देव्यदितिमुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥ [३]

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। निगार्हपत्य आहवनीयम्।
यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्धं पुरस्ताद्धरेत्। अथाग्निम्।
अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरण्यं पुरस्ताद्धरति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति।
यदग्निं पूर्वं हृत्यथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयैरेवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः। सर्वाभिरेवैनं
देवताभिर्नुद्धरति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हृतमनु म्रियते। अन्तं वा एष
आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि
निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्यं जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति।
यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतं
सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। यदग्निं पूर्वं हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयैर्नैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। परांची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तम् स्वाहेति प्रत्यङ्घ्रिषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्यं जुहोति। अन्तैनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वे यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवंचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत्। रुद्रोऽस्य पशून्यातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं मन्थेत्॥२३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गांयत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयति। गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे रय्यै रमस्व॥२४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः। पशून्वेवास्मै रमयति। सारस्वतो त्वोत्सो समिन्धातामित्याह। ऋक्सामे वै सारस्वतावुत्सौ। ऋक्सामाभ्यामेवैनं समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्। बृहद्विराट्॥२५॥

ताभ्यामेवैनं समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिनत्ति। यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं हि तै। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्र रयिष्ठामनु सं भरेतम्। सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वेणैवास्य यज्ञेन यज्ञमनु सं तनोति। त्वमग्रे सप्रथां असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञः सं तनोति। अग्नये पथिकृतं पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव पथिकृतं स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवेनं यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनङ्गान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्धौ॥२७॥

हर्यथाग्निहोत्रं निमोचति हरेद्देवतां गच्छत्युद्वायैन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै पूर्वं त्रीणि निमोचति दुर्भेण यद्विरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वकणं वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं परीच्युषाः पुनर्मित्रो मेत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्यो यद्वै मन्येदुद्वरेत्॥)॥[४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनं सवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्। सन्धीव खलु वा एतत्। यत्सवनस्यातिरिच्यते। यद्वयद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः शान्त्यै। गायत्रं सामं भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः सवनान्नयन्ति॥२८॥

मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनात्सवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनूत्रयन्ते। होताऽनु शंसति। मध्यत एव यज्ञं समादधाति। यस्य माध्यं दिने सवने सोमोऽतिरिच्यते। आदित्यं तृतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतं सामं भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यत्सवनस्यातिरिच्यते॥२९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महां अंसि सूर्येति कुर्वन्ति। यस्यैवाऽऽदित्यस्य सवनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवैनं कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतं सामं भवति। तेनैव माध्यं दिनात्सवनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनैव तृतीयसवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनूत्रयन्ते। होताऽनु शंसति॥३०॥

मध्यत एव यज्ञं समादधाति। यस्य तृतीयसवने सोमोऽतिरिच्येत। उक्थ्यं कुर्वीत। यस्योक्थ्येऽतिरिच्येत। अतिरात्रं कुर्वीत। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्येत। तत्त्वे दुष्प्रज्ञानम्। यजमानं वा एतत्पशवं आसाहयन्ति। बृहत्सामं भवति। बृहद्वा इमाल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवः। बृहत्तैवास्मै पशून्दाधार। शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवैनं समर्धयन्ति। होतुश्चमसमनूत्रयन्ते। होताऽनुशंसति। मध्यत एव यज्ञं समादधाति॥३१॥

यन्ति सवनस्यातिरिच्यते शंसति दाधाराष्टो च॥

[५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि संसनुतः। यौ द्वौ संसनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं वा एते

सः सुन्वतोर्निर्बप्सति। पूर्वोणोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयान्भवति।
एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित
आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्।
आभ्यामेवैनमन्तरैति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्यै।
अभिजिद्ववति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्ववति। विश्वस्य जित्यै। यस्य
भूयांसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृद्ध इति। यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यात्॥३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत। यज्ञक्रतुभिरेवास्यं देवता वृद्धे। यो
वै छन्दाभिरभिभवति। स सः सुन्वतोर्भिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याहुः। छन्दांसि
वै संवेश उपवेशः। छन्दाभिरेवास्यं छन्दांस्यभिभवति। इष्टर्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातमित्याहुः। प्राणापानयोरेव
श्रयते। प्राणापानौ मा मां हासिष्टमित्याहुः। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानौ जंहितः। आर्तिं वा
एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं यदववर्ज्युः। क्रूरकृतामिवेषां लोकः स्यात्।
आहर दहेति ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यं निधाय। सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं
परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः। यथस्तुतमननुशस्तुमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती मांर्जालीयं
परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्। उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥३७॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य
एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं
धुवते। अग्न आयूषि पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामेषां सोमः स्यात्।
आयुरेवाऽऽत्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥३८॥

अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्द्वयालोकयोः परिददति कुर्वीरुः क्षीणिं च॥

[६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति।
त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून्

वीर्यं यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमपं कामन्ति। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानांमग्निरुद्वायति॥३९॥

यदाहवनीयं उद्वायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीयं उद्वायेत्। आग्नीद्वादुद्धरेत्। यदाग्नीद्वा उद्वायेत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्य उद्वायेत्। अत एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निर्लीनमुत्तमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्धारोरुद्वायेत्। तस्यारणौ कुर्यात्। कुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यत्कुमुकः। प्रिययैवेनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्रेयोनिः। स्वादेवेनं योनेर्जनयति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोमं उपदस्येत्। सुवर्णं हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्। जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदकामत्॥४२॥

तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययैवेनं तनुवा समर्धयन्ति। यस्याक्रीतं सोममपहरेंयुः। क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरेंयुः। आदाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यं सोममाहरत्। तस्य योऽंशुः पराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः पराऽपतत्। तानि फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गुनानि। पशवः सोमो राजा। यदादाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणोति। सोममेव राजानमभिषुणोति। शृतेनं प्रातः सवने श्रीणीयात्। दध्ना मध्यं दिने॥४४॥

नीतमिश्रेण तृतीयसवने। अग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथन्तरसामा। य एवर्त्विजो वृताः स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्य एव। पुनः सोमं क्रीणीयात्। यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते। यः सत्रायागुरते। एतावान्खलु वै पुरुषः। यावदस्य वित्तम्। सर्ववेदसेनं यजेत। सर्वपृष्ठोऽस्य सोमः स्यात्। सर्वाभ्य एव देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानं निष्क्रीणीते॥४५॥

पवंमानः सुवर्जनः। पवित्रेण विचरषणिः। यः पोता स पुनातु मा। पुनन्तु मा देवजनाः। पुनन्तु मनवो धिया। पुनन्तु विश्वं आयवः। जातवेदः पवित्रवत्। पवित्रेण पुनाहि मा। शुक्लेण देव दीद्यत्। अग्ने क्रत्वा क्रतूँ रनु॥४६॥

यत्ते पवित्रमर्चिषि। अग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे। उभाभ्यां देव सवितः। पवित्रेण सवेन च। इदं ब्रह्म पुनीमहे। वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बह्वीस्तनुवो वीतपृष्ठाः। तया मदन्तः सधमाद्येषु। वयं स्याम पतयो रयीणाम्॥४७॥

वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनेषिरो मयोभूः। द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः। ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीताम्। बृहद्विः सवितस्तृभिः। वर्षिष्ठेदेव मन्मभिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि मा। येन देवा अपुनत। येनाऽऽपो दिव्यं कशः। तेन दिव्येन ब्रह्मणा॥४८॥

इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं रसम्। सर्वं स पूतमश्नाति। स्वदितं मातरिश्वना। पावमानीर्यो अध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं रसम्। तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरं सर्पिर्मधूदकम्। पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४९॥

सुदुघा हि पयस्वतीः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो अमुम्। कामान्धसमर्धयन्तु नः। देवीर्देवैः समाभृताः। पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदुघा हि घृतश्चुतः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं पुनते सदा। तेन सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मा। प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामं हिरण्मयम्। तेन ब्रह्मविदो वयम्। पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सह मा पुनातु। सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या पुनातु॥५१॥

अनु रयीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्चुतः ऋषिभिः सम्भृतो रसः पुनातु त्रीणि च॥ [८]

प्रजा वै सत्रमांसत तपस्तप्यमाना अजुह्वतीः। देवा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मार्धमासे देवा इज्यन्ते। पितरोऽपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन मास्यूर्जमवारुन्धत। तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत। तस्माद्विरहो मनुष्येभ्य उपहियते।

प्रातश्च सायं च। पशवोऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्त्रिरहः पशवः प्रेरंते। प्रातः सङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन संवत्सर ऊर्जमवारुन्धत। ते देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यद्वयं स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरवपन्। तैरेवैषां तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजंते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। यामेव मनुष्या ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यद्वक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्यजंते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिंल्लोके प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिंल्लोके। एष ह त्वावैतत्सर्वं भवति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजंते॥५६॥
मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठच्चत्वारि च॥[९]

अग्निर्वाव संवत्सरः। आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा इदावत्सरः। वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजंते। अग्निमेव तत्संवत्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यद्वरुणप्रघासैर्यजंते। आदित्यमेव तत्परिवत्सरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यत्साकमेधैर्यजंते। चन्द्रमसमेव तदिदावत्सरमाप्नोति। तस्मात्साकमेधैर्यजमानः। इदावत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यजंते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथ वा अस्य वायुश्चानुवत्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजंते॥५८॥

वायुमेव तदनुवत्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानः। अनुवत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। संवत्सरं वा एष ईप्सतीत्याहुः। यच्चातुर्मास्यैर्यजंते इति। एष ह त्वै संवत्सरमाप्नोति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजंते। विश्वे देवाः समयजन्त।

तैऽग्निमेवायजन्त। त एतं लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते। अथ संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति। अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्त। तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणं राजानं वरुणप्रघासैरयजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैरयजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणं राजानं वरुणप्रघासैरयजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दांसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। यत्साकमेधैरयजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष ह त्वे साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्त्साकमेधैरयजते। यत्सोमंश्च राजा छन्दांसि च समेधन्त॥६३॥

तत्साकमेधानां साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्। यस्मिन्नृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नृतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथेमहीति। ततो वै ता अप्रथन्त। य एवं विद्वान्त्र्यम्बकैरयजते। प्रथते प्रजयां पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनं शुनासीरीयेणायजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र चातुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्ता प्रमीयते। वसन्तो भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वर्षासु वर्षाः। यदि शरदि शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा

संवत्सरमप्येति। संवत्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥६६॥

परिवत्सरमाप्नोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्व९ साकमेधेरयजत समेधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहंमन्तस्त्रोणिं च॥

[१०]

उभये युव९ सुराममुदस्थान्नि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्यं पर्वमानः प्रजा वै सूत्रमासताग्निर्वाव संवत्सरो दश॥१०॥
 उभये वा उदस्थाध्मर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वथ गृहमेधिन९ षट्थ्यष्टिः॥६६॥
 उभये वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताञ्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयो-
ऽवस्तात्। सोमस्येन्वका विततानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः
परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः परस्तादारद्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतैस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः
परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितृणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रशोऽवस्तात्। अर्यम्णः
पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे। वहतवः परस्ताद्वहमाना
अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुरहस्तः। प्रसवः परस्तात्सुनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं
परस्तात्सुत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ठा व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्नियोर्विशखे।
युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निर्ऋत्यै मूलवरहणी। प्रतिभञ्जन्तः
परस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्। अपां पूर्वा अपाढाः। वचः परस्तात्समितिरेवस्तात्।
विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात्। विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः।
परस्तात्पन्था अवस्तात्॥४॥

वसूनां श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिरेवस्तात्। इन्द्रस्य शतभिषक्। विश्वव्यचाः
परस्ताद्विश्वक्षितिरेवस्तात्। अजस्यैकपदः पूर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्ववसवम-
वस्तात्। अहर्बुध्नियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभिषुण्वन्तोऽवस्तात्। पूष्णो रेवती। गावः
परस्ताद्वृथा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्तात्सेनाऽवस्तात्। यमस्यापभरणीः।
अपकर्षन्तः परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्। पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्वृथा अवस्तात्पञ्च च॥ [१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वर्द्धुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नेति। यावति
तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव
कुरुते। एव ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च मात्स्यो निरवसाययां चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेन लोकयोर्विदुः। हस्त एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ठा हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेन लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ठ्यायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम् नक्षत्रम्। उपरिष्ठादष्टाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयन्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानपज्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपज्यमेव जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनंसृजत। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनां कुर्वीत। यत्किं चावाचीनः सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलं वा इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो वा इह यजते। अमुं स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्यैव भवति। यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादक्षीलनामश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्। तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामराध्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति। तज्येष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवरुहणी। यन्नासहन्त। तदष्टाढाः। यदश्लोणत्॥१३॥

तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छ्रुतमभिषज्यन्। तच्छ्रुतमिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त। अश्वयुजोरयुञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैव वेदोभयोरेन लोकयोर्विदुरजयन्नेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणघमनक्षत्राणि त्रीणि च॥—————[२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवोऽपानः। यत्प्रतीचीनं

प्रा॒त॒स्तना॑त्। प्रा॒चीन॑ꣳ सङ्ग॑वात्। ततो॑ दे॒वा अ॑ग्निष्टोमं निर॑मिमत्। तत्तदा॑त्तवीर्यं निर्मा॑र्गः। मि॒त्रस्य॑ सङ्ग॑वः। तत्पु॑ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑त्तर्हि प॒शवः॑ स॒माय॑न्ति। यत्प्र॑तीचीन॑ꣳ सङ्ग॑वात्॥१५॥

प्रा॒चीनं॑ म॒ध्यं दि॑नात्। ततो॑ दे॒वा उ॒क्थ्यं॑ निर॑मिमत्। तत्तदा॑त्तवीर्यं निर्मा॑र्गः। बृह॒स्पते॑र्म॒ध्यं दि॑नः। तत्पु॑ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑त्तर्हि ते॒क्षिण॑ष्ठं तपति। यत्प्र॑तीचीनं॑ म॒ध्यं दि॑नात्। प्रा॒चीनम॑परा॒ह्णात्। ततो॑ दे॒वाः षोड॑शिनं निर॑मिमत्। तत्तदा॑त्तवीर्यं निर्मा॑र्गः॥१६॥

भग॑स्यापरा॒ह्णः। तत्पु॑ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑दपरा॒ह्णे कु॑मार्यो भग॑मिच्छमा॒नाश्चर॑न्ति। यत्प्र॑तीचीनम॑परा॒ह्णात्। प्रा॒चीनꣳ सा॒यात्। ततो॑ दे॒वा अ॑तिरा॒त्रं निर॑मिमत्। तत्तदा॑त्तवीर्यं निर्मा॑र्गः। वरु॑णस्य सा॒यम्। तत्पु॑ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑त्तर्हि ना॒नृतं॑ वदेत्॥१७॥

ब्रा॒ह्म॒णो वा अ॑ष्टावि॒ꣳशो नक्ष॑त्राणाम्। स॒मा॒न॒स्याहः॑ पञ्च पु॑ण्यानि नक्ष॑त्राणि। च॒त्वार्य॑श्ची॒लानि॑। तानि॒ नव॑। यच्च॑ प॒रस्ता॑न्नक्ष॑त्राणां यच्चा॒वस्ता॑त्। तान्येका॑दश। ब्रा॒ह्म॒णो द्वा॑दशः। य ए॒वं वि॒द्वान्ध॑स॒वत्स॑रं व्र॒तं चर॑ति। स॒वत्स॑रेणै॒वास्य॑ व्र॒तं गुप्तं॑ भ॒वति॑। स॒मा॒न॒स्याहः॑ पञ्च पु॑ण्यानि नक्ष॑त्राणि। च॒त्वार्य॑श्ची॒लानि॑। तानि॒ नव॑। आ॒ग्नेयी॑ रा॒त्रिः। ऐ॒न्द्रम॑हः। तान्येका॑दश। आ॒दित्यो॑ द्वा॑दशः। य ए॒वं वि॒द्वान्ध॑स॒वत्स॑रं व्र॒तं चर॑ति। स॒वत्स॑रेणै॒वास्य॑ व्र॒तं गुप्तं॑ भ॒वति॑॥१८॥

सङ्ग॒वाधो॑ड॒शिनं॑ निर॑मिमत् तत्तदा॑त्तवीर्यं निर्मा॑र्गो व॒देद्व॑वति स॒मा॒न॒स्याहः॑ पञ्च पु॑ण्यानि नक्ष॑त्राण्यष्टौ च॑॥ [३]

ब्र॒ह्म॒वादि॑नो वदन्ति। कति॑ पात्रा॑णि य॒ज्ञं व॑हन्तीति। त्रयो॑दशेति॑ ब्रूयात्। स यद्वू॒यात्। कस्ता॑नि निर॑मिमी॒तेति॑। प्र॒जाप॑तिरिति॑ ब्रूयात्। स यद्वू॒यात्। कुत॑स्तानि॒ निर॑मिमी॒तेति॑। आ॒त्मन् इति॑। प्रा॒णापा॑नाभ्यामे॒वोपा॑ꣳश्वन्त॑र्यामौ निर॑मिमीत॥१९॥

व्या॒नादु॑पाꣳशुस॑वनम्। वा॒च ऐ॑न्द्रवा॒यव॑म्। द॒क्ष॒क्र॒तुभ्या॑ मै॒त्रावरु॑णम्। श्रोत्रा॑दाश्चि॒नम्। चक्षु॑षः शुक्रा॑म॒न्थिनौ॑। आ॒त्मन् आ॑ग्रय॒णम्। अ॒ङ्गैर्भ्य॑ उ॒क्थ्यम्। आयु॑षो ध्रु॒वम्। प्र॑ति॒ष्ठाया॑ ऋ॒तुपा॑त्रे। य॒ज्ञं वा॒व तं प्र॒जाप॑तिर्निर॑मिमीत। स निर्मि॑तो नाद्वि॒यत॑ सम॒द्वीय॑त। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिरपि॒वापा॑नं पश्यत्। तां निर॑वपत्। तैर्वै स य॒ज्ञम॑प्यवपत्। यदपि॒वापा॑ भवन्ति। य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्या असं॑वृ॒थाय॑॥२०॥

उपा॑ꣳश्वन्त॑र्यामौ निर॑मिमीतामिमीत॒ षट्॑॥ [४]

ऋ॒तमे॒व पर॑मे॒ष्टि। ऋ॒तं ना॒त्येति॑ किञ्चन। ऋ॒ते सं॑मु॒द्र आ॑र्हितः। ऋ॒ते भूमि॑रि॒यꣳश्रिता॑।

अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शोचिषा॑। तप॒ आक्रान्त॑मुष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वैश्वान॒रस्य॑ तेजसा॑। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तपसा॑ऽस्यानु॒ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृतं॑ तथ्स॒त्यम्। तद्वृतं॑ तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२१॥

यद॒घर्मः॑ पर्यवर्तयत्। अन्ता॑नृथि॒व्या दि॒वः। अ॒ग्निरी॒शान् ओज॑सा। वरु॑णो धीतिभिः॒ सह। इन्द्रो॑ मरु॒द्विः सखि॑भिः सह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शोचिषा॑। तप॒ आक्रान्त॑मुष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वैश्वान॒रस्य॑ तेजसा॑। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तपसा॑ऽस्यानु॒ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृतं॑ तथ्स॒त्यम्। तद्वृतं॑ तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२२॥

यो अस्याः पृथि॒व्यास्त्व॑चि। नि॒वर्तय॑त्योषधीः। अ॒ग्निरी॒शान् ओज॑सा। वरु॑णो धीतिभिः॒ सह। इन्द्रो॑ मरु॒द्विः सखि॑भिः सह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शोचिषा॑। तप॒ आक्रान्त॑मुष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वैश्वान॒रस्य॑ तेजसा॑। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तपसा॑ऽस्यानु॒ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृतं॑ तथ्स॒त्यम्। तद्वृतं॑ तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२३॥

एकं॑ मासमुदसृजत्। पर॒मेष्ठी प्र॒जाभ्यः॑। तेना॑भ्यो मह॒ आव॑हत्। अ॒मृतं॑ म॒र्त्याभ्यः॑। प्र॒जामनु॑ प्र जायसे। तदु॒ ते म॒र्त्यामृ॑तम्। येन॒ मासा॑ अर्धमासाः। ऋ॒तवः॑ परि॒वथ्स॑राः। येन॒ ते तै॑ प्रजापते। ई॒जान॒स्य न्य॑वर्तयन्। तेना॒हम॑स्य ब्रह्म॑णा। नि॒वर्तयामि॑ जी॒वसे॑। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शोचिषा॑। तप॒ आक्रान्त॑मुष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वैश्वान॒रस्य॑ तेजसा॑। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तपसा॑ऽस्यानु॒ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तदृतं॑ तथ्स॒त्यम्। तद्वृतं॑ तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सुहा॒भिवर्त॑य उ॒ष्णिहा॑ राध्यासं॒ न्यवर्त॑यन्नुपवर्तये च॒त्वारि॑ च। (ऋ॒तमे॒व षोड॑श। यद॒घर्मो॑ यो अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं॑ मासं चतुर्विंशतिः॥)

[५]

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकु॑र्वत। तदसु॑रा अकुर्वत। तेऽसु॑रा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ नापश्यन्। ते केशान॒ग्रेऽव॑पन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथो॒पप॑क्षौ। तत॒स्तेऽवा॑श्च आयन्। परा॑ऽभवन्। यस्यै॒वं व॑पन्ति। अवा॒डेति॑॥२५॥

अथो॒ परै॒व भ॑वति। अथ॑ दे॒वा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ऽपश्यन्। त उ॒पप॑क्षाव॒ग्रेऽव॑पन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथ॒ केशान्। तत॒स्तेऽभ॑वन्। सु॒वर्गं लो॒कमा॑यन्। यस्यै॒वं व॑पन्ति। भव॑त्या॒त्मना॑। अथो॒ सुव॑र्गं लो॒कमे॑ति॥२६॥

अथैतन्मनुर्वित्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूयग्रैऽवपत्। अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजयां पशुभिः। यस्यैवं वपन्ति। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते संवत्सरे व्यायच्छन्त। तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्रराजानः। ताञ्छीरुषं नि चावर्तयन्त् परिं च। वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत् वरुणराजानः। ताञ्छीरुषं नि चावर्तयन्त् परिं च। साकमेधैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत् सोमराजानः। ताञ्छीरुषं नि चावर्तयन्त् परिं च। या संवत्सर उपजीवाऽऽसीत्। तामेषामवृञ्जत्। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृक्त्वा। शीरुषं नि च वर्तयते परिं च। यैषा संवत्सर उपजीवा। वृङ्क्ते तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते निवर्तयति। एतदेवैनां रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः श्वश्रो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्रो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते। त्रेण्या शल्लल्या नि वर्तयेत्। त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दांसि। त्रीणि सर्वनानि। त्रयं इमे लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्य एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्ययाज्यात्मनो नावद्येत्। देवेभ्य आवृश्येत। चतृषु चतृषु मासेषु नि वर्तयेत्। परोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनोऽवद्यत्यनात्रस्काय। देवानां वा एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परिं च। देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशूनभि मन्यते॥३१॥

एत्येत्युञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥ [६]

आयुषः प्राणं सन्तनु। प्राणादपानं सन्तनु। अपानाद्व्यानं सन्तनु। व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रं सन्तनु। श्रोत्रान्मनः सन्तनु। मनसो वाचं सन्तनु। वाच आत्मानं सन्तनु। आत्मनः पृथिवीं सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षं सन्तनु। अन्तरिक्षादिवं सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥३२॥

अन्तरिक्षं सन्तनु द्वे चं॥ [७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कृतः। जघान नवतीर्नवं। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्। तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था

चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्राधिना बृहत्॥३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूपत। इन्द्र इद्धर्योः सचा। सम्मिश्र आवचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय चक्षसे। आ सूर्यः रोहयद्विवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्। इन्द्र वाजेषु नो अवा। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स बलं हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः। गिरा वज्रो न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुगो अस्तृतः॥३५॥

बृहचास्तृतः॥

[८]

देवासुराः संयन्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप न्यधत्त। नेदेनमसुरा बलीयांसोऽहनन्निति। प्रह्लादो ह वै कायाध्रुवः। विरोचनं स्वं पुत्रमप न्यधत्त। नेदेन देवा अहनन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्वविन्दन्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा एतमाग्रावेष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयं निरवपन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तान्यप्लीसंयाजान्त उपानयन्॥३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छ्रय्वन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तानिडान्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥३८॥

एवम् हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपांशूपसदा चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति। त उपांशूपसदमतन्वत। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य॥३९॥

सुवेणाधारमाधार्य। तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। सुवेणोपसदं जुह्वां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेपं वचो अपावधीः स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च

वैरह्यं च त्वेषं वचः। एत॑ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं देवा अपजघ्निरे। तथो॑
एवैतदेवविद्यजमानः। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य। सुवेणाधारमाधार्य॑॥४०॥

तिस्रः परांचीराहुतीरहुत्वा। सुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो
अपावधी॑ः स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरह्यं च त्वेषं वचः।
एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽपं हते। तैऽभिनीयैवाहः पशुमाऽलभन्त। अहं
एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयेव रात्रेः प्राचरन्। रात्रिया एव
तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अहं एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपं
नुदते। तेनाभिनीयेव रात्रेः प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपं
नुदते। स एष उपवसथीयेऽहं द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं वा अस्मिल्लोके यजमानः।
अस्थि च मा॑सं च। अस्थि चैव तेन मा॑सं च यजमानः सः स्क्रुरुते। ता वा एताः
पञ्च देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्मा॑सं स्नावाऽस्थिं मज्जा। एतमेव तत्पञ्चधाविहितमात्मानं
वरुणपाशान्मुञ्चति। भेषजताये निर्वरुणत्वाय। त॑ सप्तभिश्छन्दाभिः प्रातरह्वयन्।
तस्मात्सप्त चतुरत्तराणि छन्दांसि प्रातरनुवाकेऽनूच्यन्ते। तमेतयोपसमेत्योपासीदन्।
उपास्मै गायता नर इति। तस्मादेतया बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्नय॑ः स्तिष्ठन्तेऽनूच्यन्त्य सुवेणाधारमाधार्य रात्रिया एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे मित्रावरुणौ नव च (देवा यजमानो देवा
देवा यजमानो यजमानः प्राचरं प्रचरेदालभन्तालभेत मृत्युमपजघ्निरे भ्रातृव्यान॥)॥

[९]

स समुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स समुद्रः। यच्चात्वालः।
एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतन्निशलं त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितुस्तं
खनन्ति। स सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्।
तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यथ्सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। साऽस्य कौशिकता। तं
त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा। तं
पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य
मात्रा॥४५॥

त९ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। त९ सप्तदशेनाददत। त९ सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा। तस्य सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरौऽपतत्। तमेकविंशेनाभि प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्। यावत्येकविंशस्य मात्रा। ते यत्रिवृता स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा। अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा। अग्नेरैवेनं तत्। मात्रा९ सायुज्य९ सलोकता गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेनं स्तुवते। पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा। चन्द्रमा वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते। पञ्चदश्यामापूर्यते। चन्द्रमस एवेनं तत्। मात्रा९ सायुज्य९ सलोकता गमयन्ति। अथ यत्सप्तदशेनं स्तुवते। सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते। त९ सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरैवेनं तत्। मात्रा९ सायुज्य९ सलोकता गमयन्ति। अथ यदेकविंशेनं स्तुवते। एकविंशेनैव तद्यजमानमाददते। तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येकविंशस्य मात्रा। असौ वा आदित्य एकविंशः। आदित्यस्यैवेनं तत्॥४९॥

मात्रा९ सायुज्य९ सलोकता गमयन्ति। ते कुश्यौ। व्यघ्नन्। ते अंहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्। रजता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तथ्सुवर्णा कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां कुशीमनुसंविंशति। प्रह्लादो ह वै कायाध्रुवः। विरोचनं९ स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं नाचांमेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रा स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवेनं तद्विंशति चत्वारि च॥—————[१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः। कृतमानि तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमा इति। त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमाः। सौऽब्रवीत्। सप्तदशेन ह्रियमाणो व्यंलेशिषि। भिषज्यन्ते मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा कर्मभेण। भारती

परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्ये परिवापः। मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैरहविर्भिरभिषज्यस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने। विलोमं तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालांस्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनं सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैरहविर्भिरभिषज्यस्तस्मादिति॥५४॥

एकविंश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥

[११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाच एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरन्तराणि छन्दांस्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युदभवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव। तदाहुः। कृत्वा सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्। द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यां तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दांस्यत्यरिच्यन्त। यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त। साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सश्रयतेति। चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभिरक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती

बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। सौऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दांसि रथो मे भवत। युष्माभिर्हमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक् त्रिष्टुप् प्रष्ट्यौ। अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एतं छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समचरत्। एतं ह वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष एतत्सञ्चरति। य एवं विद्वान्सोमैः यजते। य उं चैनमेवं वेद॥५९॥

अभ्वन्वा सा देवाक्षरा बृहत्यदधाद्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय पदं॥ [१२]

अग्नेः कृत्तिका यत्पुण्यं देवस्यं सवितुर्ब्रह्मवादिनः कत्युतमेव देवा वा आयुषः प्राणमिन्द्रो दधीचो देवासुराः स प्रजापतिः स संमूद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावांचो द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवध्यामिव तिस्रः परांचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उं चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते। तत्रैरुक्तमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निर्ऋतिः। नैरुक्तेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वा निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनुत्थाय। अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवेन शमयति। नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्। स्व एवाऽऽयतने निर्ऋतिं निरवदयते। एष ते निर्ऋते भाग इत्याह। निर्दिशत्यैवेनाम्। भूते हविष्मत्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेममहंस इत्याह। अहंस एवेन मुञ्चति। अङ्गुष्ठाभ्यां जुहोति॥३॥

अन्त एव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णतूपं दक्षिणा। एतद्वै निर्ऋत्यै रूपम्। रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निर्ऋत्या अन्तरहित्यै। स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। आहुत्यैव नमस्यन्तो गार्हपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै राज्यमनु मन्यते। धेनुर्दक्षिणा। इमामेव धेनुं कुरुते। आदित्यं चरुं निर्वपति। उभर्यीष्वेव प्रजास्वभिषिच्यते। देवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा। वरो हि राज्यं समृद्धौ। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। अग्निः सर्वा देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे। वामनो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। अग्नीषोमीयां वा इन्द्रो वृत्रमहन्ति। यदग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति॥६॥

वारत्राग्रमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। इन्द्रो वृत्रं हत्वा। देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत। स एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध। यदैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपति। देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा॥७॥

यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते। यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। यावतीर्वै प्रजा ओषधीनामहुतानामाश्जन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं भवति हुताद्या। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता इन्द्राग्री उदजयताम्। तावेतमैन्द्राग्रं द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्रो भवत्युजित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वैश्वदेवश्चरुर्भवति। वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्यामाकं चरुं निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि देवताया वासः समृद्धौ। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव रुन्धे। मिथुनो गावो दक्षिणा समृद्धौ। एति वा एष यज्ञमुखादध्याः। योऽग्नेर्देवताया एति। अष्टावेतानि हवीः पि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। तेनैव यज्ञमुखादध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्यां जुहोत्यनुमतिर्देवतां निर्वपति वही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपराभावाय स्वदयति गावो दक्षिणा समृद्धौ षट्॥—[१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न प्राजायन्त। सोऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्। सोऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्वैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः। संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता मरुतोऽग्नन्। अस्मानपि

न प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मारुतः सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मारुतो निरुप्यते। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय। सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मरुतः। गणश एवास्मै विशं कल्पयति। स प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य शुष्मं आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्वदहरत्। तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्। यदामिक्षा। यद्वृद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। द्यावापृथिव्यं एककपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निर्ब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राज्ञा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तैऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राज्ञा। सवित्रा प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवीःषि निरुप्यन्ते विजित्ये। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव ह्येतर्हि पशवः॥१८॥

ऐदित्यंशोचद्वृद्धरत्यब्रवीत्प्रतिष्ठया जेष्यथेत्येतर्हि पशवः॥ [२]

त्रिवृद्धरहिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं गर्भो जरायु। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं भवति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा पुनः सन्नद्धं भवति। एक इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति। प्रथमजामेव पुष्टिमव रुन्धे। प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्। पशून्नेवाव रुन्धे। पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्गा हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्धौ। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते। नव प्रयाजा इज्यन्ते।

नवानूयाजाः। अष्टौ हवींषि। द्वावाघारौ। द्वावाज्यभागौ॥२१॥

त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रिंशदक्षरा विराट्। अत्र विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। यजमानो वा एकंकपालः। तेज आज्यम्। यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एन पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। यद्वह्वानयेत्। बहव एन पशवोऽभुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। बह्वानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहव एवेन पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते। यजमानो वा एकंकपालः। यदेकंकपालस्यावद्येत्॥२३॥

यजमानस्यावद्येत्। उद्वा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत। सकृदेव होतव्यः। सकृदिव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽभि जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयित्वा। तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। सुवर्गो लोक आहवनीयः॥२४॥

यदेकंकपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमवविध्येत्। सुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्रौ यत्प्राङ्मद्येत्। देवलोकमभिजयेत्। यदक्षिणा पितृलोकम्। यत्प्रात्यक्॥२५॥

रक्षांसि यज्ञं हन्युः। यदुदङ्कः। मनुष्यलोकमभिजयेत्। प्रतिष्ठितो होतव्यः। एकंकपालं वै प्रतिष्ठितं द्यावापृथिवी अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं यजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय भक्षयन्ति। एतत्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवद्येदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो भागधेयमेते चत्वारि च॥ [३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुणप्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरुप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्यक्र आसीत्। सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिंल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजितः ह्यस्या पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्य२सौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप वपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। पशून्नेवाव रुन्धे। अथो यज्ञपरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवी२षि। अथैष ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे। मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी च मेषश्च भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपूर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजापतिमुत्राद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषाऽन्नाद्यमवारुन्धे। यत्परः शतानि शमीपूर्णानि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्धे। सौम्यानि वै क्रीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्क्रीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाऽऽहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे। काय एकंकपालो भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति। जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति॥३३॥

निरुप्यन्ते भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्धे षट्॥

[४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवी२षि सादयति। दक्षिणायां मारुतीम्। अपधुरमेवैनं युनक्ति। अथो ओजं एवासाव हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः। मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया। अन्त एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छ्रेयान्करोति। तत्पापीयान्करोति। पत्नीं वाचयति। मेध्यामेवैनां करोति। अथो तपं एवैनमुप नयति। यज्ञारं सन्तत्र प्रब्रूयात्। प्रियं ज्ञातिं रुन्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवेनं वरुणपाशेन ग्राहयति॥३५॥

प्रधास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनानाम्। यत्पत्नीं पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याः सवीर्यत्वाय। यद्वामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीरुषन्नधि निधाय जुहोति। शीरुषत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्गिष्ठं जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्गुः वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषांश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधेवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठ जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निर्ब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमृष्टाकपालं निरवपन्। सोऽग्निर्नीकवान्ध्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत्। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमृष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तुः स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निर्नीकवान्ध्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते।

असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोऽनीकानि। साक९ सूर्येणोद्यता
निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता यन्तः। द्यावापृथिवी
उपाश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः
समंतपन्। यन्मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो यजमानो
भ्रातृव्यान्त्सन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि हि तेक्षिण्ष्ठं तपति। चरुर्भवति।
सर्वत एवैनान्त्सन्तपति। ते देवाः श्वौविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे गृहमेधीयं चरुं
निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा श्वो भवितेति। स श्रुतोऽभवत्।
तस्याहुतस्य नाश्नन्। न हि देवा अहुतस्याश्नन्ति। तैऽब्रुवन्। कस्मा इमं होष्याम
इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्योऽजुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति।
भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं तत्। पाकत्रा
वा एतत्क्रियते। यन्नेध्माबर्हिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाहं॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद। पशुमान्भवति। आज्यभागौ यजति।
यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरिति। मरुतो गृहमेधिना यजति। भागधेयेनैवैनान्त्समर्धयति।
अग्निः स्विष्टकृतं यजति प्रतिष्ठित्यै। इडातो भवति। पशवो वा इडा। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति
तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडातो भवति द्वे च॥ [६]

यत्पत्नी गृहमेधीयस्याश्नीयात्। गृहमेध्येव स्यात्। वि त्वस्य यज्ञ ऋध्येत।
यन्नाश्नीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य यज्ञो व्यृद्धेत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्नीयात्।
गृहमेध्येव भवति। नास्य यज्ञो व्यृद्धेत॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता अभवन्। आजताभ्यञ्जता। अनु वत्सानवासयन्।
तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहिण्वन्। सा देवेषु लोकमवित्वा। असुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा।
आशिता भवन्ति। आजन्तेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु वत्सान् वासयन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यजमानः क्षुधं प्रहिणोति। ते देवा

गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यदधुः। अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति। तानिन्द्रो निहितभाग उपावर्तत। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं निदध्यात्। इन्द्र एवैनं निहितभाग उपावर्तते। गार्हपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवेन२ समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे। इन्द्रो वृत्र२ हत्वा। परां परावतमगच्छत्। अपाराधमिति मन्यमानः। सौ०ब्रवीत्। क इदं वैदिष्यतीति। तै०ब्रुवन्मरुतो वरं वृणामहे॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथम२ हविर्निरूप्याता इति। त एनमध्यं क्रीडन्। तत्क्रीडिनां क्रीडित्वम्। यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः प्रथम२ हविर्निरूप्यते विजित्ये। साक२ सूर्यणोद्यता निर्वपति। एतस्मिन्वे लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्धौ। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवी२षि। एतद्वाह्मण ऐन्द्राग्रः। अथेष ऐन्द्रश्चरुर्भवति॥५०॥

उद्धारं वा एतमिन्द्र उदहरत। वृत्र२ हत्वा। अन्यासुं देवतास्वधि। यदेष ऐन्द्रश्चरुर्भवति। उद्धारमेव तं यजमान उद्धरते। अन्यासुं प्रजास्वधि। वैश्वकर्मण एकंकपालो भवति। विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमानोऽव रुन्धे॥५१॥

ऋद्धतेऽन्यञ्जते जुहोति वृणामहे भवत्यष्टौ च॥

[७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चत्। साकमेधैः प्रत्यस्थापयत्। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयत। पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः प्रतिष्ठापयति। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती निर्वपति। दक्षिणावृद्धिं पितृणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय निर्वपेत्। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। अथो यदेव दक्षिणार्धेऽधि श्रयति। तेन दक्षिणावृत्। सोमाय पितृमते पुरोडाश२ षट्कपालं निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ पुरुषः प्रमीयते। सौ०स्यामुष्मिल्लोके भवति। बहुरूपा

धाना भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवाच्याये दुग्धे भवति। सा हि पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्। अर्धः पितृणाम्। अर्ध उपमन्थति। अर्धो हि पितृणाम्। एक्योपमन्थति॥५५॥

एका हि पितृणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनारभ्योपमन्थति। तद्धि पितृन्गच्छति। इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरंश्चेज्यन्ते। चतुःसक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो हि देवानामाधीयते। वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तरहितो हि पितृलोको मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा। तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यत्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तुरं यजुषा गृहीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यत्र गृहीयात्। अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति। नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृहीयात्। यत्र परिदध्यात्। रक्षांसि यज्ञं हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथौ मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति। यत्रीणि त्रीणि हवींश्च्युदाहरैयुः। त्रयस्त्रय एषां साकं प्रमीयेरन्। एकैकमनुचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः प्रमीयते। कशिपुं कशिपव्याय। उपबर्हणमुपबर्हण्याय। आज्ञनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमेवैनाग्नीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमर्णाग्निष्वात्ता एक्योप मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते पञ्च च॥ [८]

अग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह। उभये हि देवाश्च पितरंश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाघारयति। यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतांरम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतारम्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। प्रमायुको होतारः। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथाय। अप बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुत्थंजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरैति। प्राचीनावीती सोमं यजति। पितृदेवत्यां हि। एषाऽऽहुतिः। पञ्चकृत्वोऽव द्यति। पञ्च ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्यौ। याज्या देवता वषट्कारः। ता एव प्रीणाति। सन्ततमव द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह। प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके पितरः। अहं एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽत्यानयति। रात्रियै द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतोऽवदाय। उदङ्मुक्तिं क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितृणाम्। सोममग्नें यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं यजति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्। संवत्सरेव तद्यजति। पितृर्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति। पितृर्नग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव पितृणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्तै तत् ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा तृतीयात्पुरुषान्नाम् न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्रीका हि पितरः। उदञ्चो निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्दिशमनु निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्यैवास्मै तद्धवते। यथ्सत्याहवनीये। अथान्यत्र चरन्ति। आतर्मितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वा। पितृन्निरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति। य आतर्मितोरुपतिष्ठन्ते। सुसन्दर्शं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्दर्शः। प्राणमेवाऽऽत्मन्दधते। योजा न्विन्द्र ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनर्युक्तः। अक्षत्रमीमदन्तं हीति गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षत्रमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह

इति वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते। अमीमदन्त पितरोऽथ
त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह। अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजयां पशुभिः। य एवं वेद। अपं बर्हिषावनूयाजौ यजति।
प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुत्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति। द्वावनूयाजौ।
षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। न पत्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति।
यत्पत्यन्वासीत। यत्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न संयाजयन्ति।
पत्नियै गोपीधाय॥७०॥

होतारमाज्यभागौ यजति सन्ततमवदति व्यावृत्त्यै बर्हिषदो यजति तमेव तद्यज्ञत्यनु निष्क्रामन्त्याहेनानृतवो नवं च॥—————[९]

प्रतिपूरुषमेककपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्।
जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एककपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवदयते।
नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणः रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं
निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। असौ तं पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्।
यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्तै पशुरिति ब्रूयात्॥७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पङ्क्तिं शो
नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पूर्णेन जुहोति। सुगृधेपा। अथो खलु। अन्तमेनैव
होतव्यम्। अन्त एव रुद्रं निरवदयते॥७३॥

एष तं रुद्र भागः सह स्वस्त्राऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसा। तया वा एष
हिनस्ति। यः हिनस्ति। तयैवेनः सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः
पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवांम्ब रुद्रमदिमहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य
लीप्सन्ते। मूर्तेकृत्वाऽऽसंजन्ति। यथा जनं यतैऽवसं करोति। तादृगेव तत्। एष तं रुद्र
भाग इत्याह निरवत्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिषिञ्चति। रुद्रस्यान्तरहित्यै। प्र वा एतै-
ऽस्माल्लोकाच्चयन्ते। ये त्र्यम्बकैश्चरन्ति। आदित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपति। इयं वा अदितिः।
अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयान्निरवदयते शास्ते सिञ्चति षड्॥—————

अनुमत्यै वैश्वदेवेन् ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सौऽग्निर्यत्पत्नीं वैश्वदेवेन् ता वरुणप्रघासेरग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥१०॥
 अनुमत्यै प्रथमजो वृथसो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यदग्नयेऽनीकवत उद्धारं वा अग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं पञ्चसप्ततिः॥११॥
 अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवींषि। अथेन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति।
संवत्सरो वा इन्द्राशुनासीरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वायुव्यं पयो भवति। वायुर्वै
वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै वृष्टिं प्रदापयति। सौर्य एककपालो भवति। सूर्येण वा
अमुष्मिल्लोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियच्छति॥१॥

द्वादशगवः सीरं दक्षिणा समृद्धौ। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अग्निमब्रुवन्।
त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति। सौऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्य इति। स त्रेधा-
ऽऽत्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं तृतीयम्॥२॥

सौऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रोऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तौ
समसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्यैन्द्रतुरीयत्वम्।
ततो वै देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं निरूप्यते विजित्यै॥३॥

वहिनीं धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनीं। तेनाऽऽग्नेयी। यद्वौ। तेनं रौद्री। यद्धेनुः। तेनैन्द्री।
यथ्नी सती दान्ता। तेनं वारुणी समृद्धौ। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

तं सृष्टं रक्षांस्यजिघांसन्। स एताः प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत।
ताभिर्वै स दिग्भ्यो रक्षांसि प्राणुदत। यत्पञ्चावत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव तद्यजमानो
रक्षांसि प्राणुदते। समूढं रक्षः सन्दग्धं रक्ष इत्याह। रक्षांस्येव सन्दहति। अग्नये
रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह। देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागधेयं करोति। प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा
समृद्धौ॥५॥

इन्द्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्यं। नमुचिमासुरं नालभत। तं शच्याऽगृह्णात्। तौ
समलभेताम्। सौऽस्मादभिभुनतरोऽभवत्। सौऽब्रवीत्। सन्धां सन्दधावहै। अथ त्वाऽव
स्रक्ष्यामि। न मा शुष्केण नाऽऽर्द्रेण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतम्पां फेनमसिञ्चत्। न वा एष शुष्को नाऽऽर्द्रो व्युष्टा-
ऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्विवा न नक्तम्। तस्यैतस्मिल्लोके। अपां फेनेन शिर
उदवर्तयत्। तदेनमन्ववर्तत। मित्रं द्रुगिति॥७॥

स ए॒तान॑पामा॒र्गान॑न॒जन॑यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स रक्षा॑ऽस्यपा॒हत॑। यद॑पामा॒र्गहो॑मो भव॑ति। रक्ष॑साम॒प॑ह॒त्यै। ए॒को॒ल्मु॒केन॑ यन्ति। तद्धि रक्ष॑सां भा॒ग॒धेय॑म्। इ॒मान्दि॑शं यन्ति। ए॒षा वै रक्ष॑सां दिक्। स्वा॒यामे॒व दि॑शि रक्षा॑सि हन्ति॥८॥

स्वकृ॑त् इ॒रिणे॑ जुहोति प्र॒दरे॑ वा। ए॒तद्वै रक्ष॑सामा॒यत॑नम्। स्व ए॒वाऽऽय॑तने रक्षा॑सि हन्ति। पूर्ण॑मये॒न सु॒वेण॑ जुहोति। ब्र॒ह्म वै पूर्णः॑। ब्र॒ह्मणै॒व रक्षा॑सि हन्ति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॑तुः प्र॒स॒व इ॒त्याह॑। स॒वि॒तुः प्र॒सूत॑ ए॒व रक्षा॑सि हन्ति। ह॒त॑ रक्षोऽव॑धिष्म॒ रक्ष॑ इ॒त्याह॑। रक्ष॑सा॑ऽस्त्यै। यद्व॑स्ते तद॒क्षि॑णा नि॒रव॑त्यै। अ॒प्र॒तीक्ष॑मायन्ति। रक्ष॑साम॒न्तर्हि॑त्यै॥९॥

यच्छति॑ वरु॑णं तृती॑यं विजि॑त्या अ॒मृज॑त् समृ॑द्धे ह॒नो मि॒त्रद्रु॑गिति॑ हन्ति॒ स्तृत्यै॑ त्रीणि॑ च॥ [१]

धा॒त्रे पु॒रोडा॑शं द्वा॒दश॑कपालं निर्व॑पति। सं॒व॒त्स॒रो वै धा॒ता। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र॒ज॑नयति। अ॒न्वे॒वास्मा॑ अ॒नु॒म॒ति॒र्म॒न्यते॑। रा॒ते रा॒का। प्र सि॑नीवा॒ली ज॑नयति। प्र॒जास्वे॒व प्र॒जा॑तासु कु॒ह्वा वाचं॑ दधाति। मि॒थु॒नौ गा॒वौ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धे। आ॒ग्ना॒वैष्ण॒वमे॒का॑दशकपालं निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रा॒वैष्ण॒वमे॒का॑दशकपालम्॥१०॥

वैष्ण॒वं त्रि॑कपालम्। वी॒र्यं॑ वा अ॒ग्निः। वी॒र्य॑मिन्द्रः। वी॒र्यं॑ विष्णुः। प्र॒जा ए॒व प्र॒जा॑ता वी॒र्यं॑ प्रति॒ष्ठाप॑यति। तस्मा॑त्प्र॒जा वी॒र्या॑वतीः। वा॒म॒न ऋ॒षभो॑ व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॑ही। तेना॑ऽऽग्ने॒यः। यद॑ष॒भः॥११॥

तेनै॒न्द्रः। यद्व॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्धे। अ॒ग्नी॒षो॒मीय॑मे॒का॑दशकपालं निर्व॑पति। इ॒न्द्रा॒सो॒मीय॑मे॒का॑दशकपालम्। सो॒म्यं च॑रुम्। सोमो॑ वै रे॒तो॒धाः। अ॒ग्निः प्र॒जा॒नां प्र॒ज॑नयिता। वृ॒द्धा॒नामि॒न्द्रः प्र॒दा॒पयि॑ता। सोमं॑ ए॒वास्मै॑ रे॒तो॒ दधा॑ति॥१२॥

अ॒ग्निः प्र॒जां प्र॒ज॑नयति। वृ॒द्धा॒मिन्द्रः॑ प्र॒यच्छ॑ति। ब॒भ्रु॒र्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धे। सो॒मा॒पौष्णं॑ च॒रुं निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रा॒पौष्णं॑ च॒रुम्। सोमो॑ वै रे॒तो॒धाः। पू॒षा प॑शूनां प्र॒ज॑नयिता। वृ॒द्धा॒नामि॒न्द्रः प्र॒दा॒पयि॑ता। सोमं॑ ए॒वास्मै॑ रे॒तो॒ दधा॑ति। पू॒षा प॑शून्प्र॒ज॑नयति॥१३॥

वृ॒द्धा॒निन्द्रः॑ प्र॒यच्छ॑ति। पौ॒ष्णश्च॑रुर्भवति। इ॒यं वै पू॒षा। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति। श्या॒मो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धे। ब॒हु वै पु॑रु॒षो मे॒ध्यमु॑प॒गच्छ॑ति। वै॒श्वान॑रं द्वा॒दश॑कपालं निर्व॑पति। सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॑रः। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वेन॑ऽस्वदयति। हि॒र॒ण्यं दक्षि॑णा॥१४॥

प॒वि॒त्रं वै हि॒र॒ण्यम्। पु॒ना॒त्ये॒वेन॑म्। ब॒हु वै रा॑ज॒न्योऽनृ॑तं करोति। उ॒प जा॒म्ये ह॑रंते।

जिनातिं ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवेन मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतया-
ऽश्वः समृद्धौ॥१५॥

ऐन्द्रविष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं च॥ [२]

रत्निनामेतानि हवींषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्यं प्रदातारः। एतेऽपादातारः। य एव राष्ट्रस्यं प्रदातारः। येऽपादातारः। त एवासमै राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यथ्समाहृत्यं निर्वपेत्। अरत्निनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यथ्सद्यो निर्वपेत्। यावन्तीमेकेन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे। तावन्तीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवासमै ब्रह्म सःश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्धौ॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालं राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो दक्षिणा समृद्धौ। आदित्यं चरुं महिष्यै गृहे। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा समृद्धौ। भर्गाय चरुं वावातायै गृहे। भर्गमेवास्मिन्दधाति। विचित्तगर्भा पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ॥१८॥

नैर्ऋतं चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नम्। पाप्मानमेव निरऋतिं निरवदयते। कृष्णा कूटा दक्षिणा समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकंपालं सेनान्यो गृहे। सेनामेवास्य सःश्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं दशकपालं सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा समृद्धौ। मारुतं सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ। सवित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा समृद्धौ। अश्विनं द्विकपालं सङ्गृहीतुर्गृहे। अश्विनो वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवासमै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा समृद्धौ। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्त एव रुद्रं निरवदयते। शबल उद्गारो दक्षिणा समृद्धौ। द्वादशैतानि हवींषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवासमै राष्ट्रमव रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यत्र प्रति निर्वपेत्। रुक्मिणं आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णो पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रायाः होमुचै। आशिषं एवावरुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्याह। आमेवैतामा शास्ते। मैत्राबारुहस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे॥२२॥

बारुहस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्मं चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बारुहस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं दिनं बरुहिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै। तस्माद्राजामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणा समृद्धौ॥२३॥

रुक्मिण्या समृद्धौ पष्ठोही दक्षिणा समृद्धौ ग्रामण्यां गृहे भांगदुग्धस्यं गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्यै द्वे च॥ [३]

देवसुवामेतानि हवीःषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाः सुवाः। त एवास्मै सुवान्प्रयच्छन्ति। त एनं सुवन्ते। अग्निरेवैनं गृहपतीनां सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्। रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः सत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता त्वां प्रसवानां सुवतामिति हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये देवा देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः। प्रति त्यन्नामं राज्यमधायीत्याह॥२५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो अशिश्नेदित्याह। वरुणसुवमेवावरुन्धे। शुचैर्मित्रस्य व्रत्या अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं व्रत्यं करोति। अमन्महि महत ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवेनम्। सर्वे ब्राता वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वब्रातमेवैनं करोति। वि मित्र एवैररातिमतारीदित्याह॥२६॥

अरातिमेवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञियां ऋतेनेत्याह। स्वदयत्येवैनम्। व्यु त्रितो जरिमाणं न आनुडित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति।

देवताभिरेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभि-
जयति॥ २७॥

सत्यानामधायात्याहातारुदित्याह क्रमत् एकं च॥ [४]

अर्थतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवेना निष्क्रीय गृह्णाति। अथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां
गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपा५ राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवासमै गृह्णाति। अथो
श्रियमेवैनमभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषाऽस्युर्मिरित्याह॥ २८॥

ऊर्मिमन्तमेवेन करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सऽश्यति। व्रजक्षितः
स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवासमै पर्यहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्नं वै
मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥ २९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा एतत्। यद्वर्षति। अनृतं
यदातपति वर्षति। सत्यानृते एवाव रुन्धे। नैनः सत्यानृते उदिते हिऽस्तः। य एवं
वेद। मान्दाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्व्यकः॥ ३०॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्ररीः स्थेत्याह। पशवो वै शक्ररीः। पशूनेवाव
रुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव पयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः।
अग्नेस्तैजस्याः स्थेत्याह॥ ३१॥

राष्ट्रमेव तैजस्व्यकः। अपामोषधीनाः रसः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव मध्व्यमकः।
सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा वा अपां पृष्ठम्। यत्सरस्वती। पृष्ठमेवैनः समानानां
करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं
दधाति। षोडशभिर्जुहोति षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिंशत्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिंशदक्षराऽनुष्टुक्।
वागनुष्टुप्सर्वाणि छन्दाः सि। वाचैवेनः सर्वभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥ ३२॥

ऊर्मिरित्याह सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्व्यकस्तैजस्याः स्थेत्याहेव पुरुषः पदं च॥ [५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। ब्रह्मणैवेनाः सः सृजति। अनाधृष्टाः
सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवेनाः सादयति। अन्तरा होतृश्च धिषिण्यं ब्राह्मणाच्छुःसिनश्च सादयति।
आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छुःसी। तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति।
हिरण्येनोत्पुनाति। आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥ ३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।

अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टं ह्येतत्। वाचो बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रं हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रं हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः। अमृतं हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादौ द्युम्निनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसुवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिरसीति तार्प्यं चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनिर्त्वायं। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविदं एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्रं इन्द्रियेण। पूषा पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स दिवमलिखत्। सोऽर्यम्णः पन्था अभवत्। स आवित्रे द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्। स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आवित्रे द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति। आवित्रा देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। आवित्रोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्वस्मिन्नाष्ट इत्याह। विश्वेवैनं राष्ट्रेण समर्धयति। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः॥३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै। शत्रुबाधनाः स्थेतीपून्। शत्रूनेवास्य बाधन्ते। पात मा प्रत्यश्च पात मा तिर्यश्चमन्वश्च मा पातेत्याह। तिस्रो वै शरव्याः। प्रतीची तिरश्चनूची। ताभ्य एवैनं पान्ति। दिग्भ्यो मा पातेत्याह। दिग्भ्य एवैनं पान्ति। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह। अपरिमितादेवैनं पान्ति। हिरण्यवर्णावुषसां विरोक इति

त्रिष्टुभां बाहू उद्गृह्णाति। इन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्ठादात्मन्यन्ते॥४०॥
व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहुमृतं हिरण्यमेकशतो गेमयन्त्याहं ब्राह्मणा नाष्टाभ्यः पातेत्याहं चत्वारि च॥ [६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्यै। यदनु प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह। तेज एवाव रन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवाव रन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवाव रन्धे। उर्दीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवाव रन्धे। ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूज्जिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रन्धे। एकविंशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः। पृथिव्यैः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बारुहस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां प्रथमम्। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति॥४४॥

षट्पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षडुपरिष्ठात्। द्वादश सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति। तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवैष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै मृत्युर्जायते। यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवेनमवयजते। तस्माद्वाजसूयैनेजानो नाभिचरितवै। प्रत्यगैनमभिचारः स्तृणुते॥४५॥

रन्धे समंष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥ [७]

सोमस्य त्विषिरसि तवैव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलचर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव रन्धे। मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतं हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते। शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दिद्योन्मां पाहीत्युपरिष्ठादधि निदधाति। उभयत एवास्मै शर्म दधाति। अवैष्टा दन्दशूका इति क्लीबं सीसेन विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका दंशुकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति

लोहिताय॑सं निर॑स्यति। पा॒प्मान॑मे॒व नमु॑चिं निर॑वदयते। प्रा॒णा आ॒त्मनः॑ पूर्वे॑ऽभि॒षिच्या॑
इत्या॑हुः॥४७॥

सोमो॑ राजा॒ वरु॑णः। दे॒वा धर्म॑सुव॑श्च ये। ते ते॒ वाच॑ꣳ सुव॑न्तां ते ते॑ प्रा॒णꣳ
सुव॑न्तामित्या॑ह। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्म॑नः पूर्वा॑नभिषि॑श्चति। यद्व्या॑त्। अ॒ग्नेस्त्वा॒ तेज॑सा॒
ऽभिषि॑श्चामीति॑। तेज॑स्यै॒व स्या॑त्। दु॒श्कर्मा॑ तु भवे॑त्। सोम॑स्य त्वा द्यु॒म्रेना॑भिषि॑श्चामीत्या॑ह।
सौम्यो॑ वै दे॒वत॑या॒ पुरु॑षः॥४८॥

स्वयै॑वेन॑ दे॒वत॑या॒ऽभिषि॑श्चति। अ॒ग्नेस्तेज॑सेत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्य
वर्च॑सेत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येणे॑त्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति।
मि॒त्रावरु॑णयोर्वी॒र्येणे॑त्या॑ह। वी॒र्यमे॒वास्मि॑न्दधाति। म॒रुता॑मोज॑सेत्या॑ह॥४९॥

ओज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। क्ष॒त्राणां॑ क्ष॒त्रप॑तिरसीत्या॑ह। क्ष॒त्राणां॑मे॒वेन॑ क्ष॒त्रप॑तिं करोति।
अति॑ दि॒वस्पा॑हीत्या॑ह। अत्य॑न्या॒न्याही॑ति वावैतदा॑ह। स॒माव॑वृत्र॒धरा॑गुदी॒चीरि॑त्या॑ह।
रा॒ष्ट्रमे॒वास्मि॑न्ध्रुव॑मकः। उ॒च्छे॒षणे॑न जुहोति। उ॒च्छे॒षण॑भागो॒ वै रु॒द्रः। भा॒गधे॒र्येनै॒व रु॒द्रं
निर॑वदयते॥५०॥

उद॑ङ्घ्रेत्या॒ग्नीद्वे॑ जुहोति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒यामे॒व दि॒शि रु॒द्रं निर॑वदयते। रु॒द्र
यत्ते॑ ऋ॒यी परं॑ नामेत्या॑ह। यद्वा अ॑स्य ऋ॒यी परं॑ नाम। तेन॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। यꣳ हि॑नस्ति।
तेनै॑वेनꣳ स॒ह श॑मयति। तस्मै॑ हु॒तम॑सि य॒मेष्ट॑मसीत्या॑ह। य॒मादे॒वास्य॑ मृत्युम॑वयजते॥५१॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॑न्य इति॑ तस्यै॑ गृहे जुहुयात्। यां का॒मये॑त रा॒ष्ट्रम॑स्यै
प्र॒जा स्या॑दिति॑। रा॒ष्ट्रमे॒वास्यै॑ प्र॒जा भ॑वति। पूर्ण॑मये॒नाध्व॑र्युरभिषि॑श्चति। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वा॒
स्मि॒न्त्विषि॑ दधाति। औदु॑म्बरेण राज॑न्यः। ऊ॒र्जमे॒वास्मि॑न्न॒त्राद्यं॑ दधाति। आश्व॑त्थेन
वैश्यः॑। विश॑मे॒वास्मि॑न्पुष्टिं दधाति। नैय॑ग्रोधेन॒ जन्यः॑। मि॒त्राण्ये॒वास्मै॑ कल्पयति। अथो॑
प्रति॑ष्ठित्यै॥५२॥

भुव॑त्याहुः पुरु॑ष ओज॑सेत्या॑ह निर॑वदयते यज॑ते ज॒न्यो द्वे च॑॥ [८]

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रा॑ इति॑ रथ॑मुपा॑वहरति॒ विजि॑त्यै। मि॒त्रावरु॑णयोस्त्वा प्रशा॑स्त्रोः
प्र॒शिषां॑ युन॒ज्मीत्या॑ह। ब्र॒ह्मणै॑वेन॑ दे॒वता॑भ्यां युनक्ति। प्र॒ष्टिवा॑हि॒नं यु॑नक्ति। प्र॒ष्टिवा॑ही
वै दे॒वर॑थः। दे॒वर॑थमे॒वास्मै॑ युनक्ति। त्रयो॑ऽश्वा॑ भवन्ति। रथ॑श्चतु॒र्थः। द्वौ सं॒व्येष्ट॑सार॒थो।

षट्थसम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुऋमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सौऽन्वारंभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारंभते। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जैषमित्याह। मरुद्विरेव प्रसूत उज्जयति। आप्सं मन इत्याह। यदेव मनसैप्सीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्यन्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे मन्युर्भूयादिति वाराही उपानहवुपं मुञ्चते। पशूनां वा एष मन्युः। यद्वाराहः। तेनैव पशूनां मन्युमात्मन्यन्ते। अभि वा इयं सुषुवाणं कामयते। तस्यैश्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः। वाराही उपानहवुपमुञ्चते। अस्या एवान्तर्धत्ते। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानांत्यै॥५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहिंसायै। इयदस्यायुरस्यायुर्म धेहीत्याह। आयुरेवाऽऽत्मन्यन्ते। ऊर्गस्यूजं मे धेहीत्याह। ऊर्जमेवाऽऽत्मन्यन्ते। युङ्क्षि वचोऽसि वचो मयि धेहीत्याह। वच एवाऽऽत्मन्यन्ते। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमान आयुरूजं वचो दधाति। रथविमोचनीया जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। तस्माच्चतुर्जुहोति। यदुभौ सहावतिष्ठेताम्। समानं लोकमियाताम्। सह सङ्गहीत्रा रथवाहने रथमादधाति। सुवर्गादेवैनं लोकादन्तर्दधाति। हंसः शुचिषदित्यादधाति। ब्रह्मणैवैनमुपावहरति। ब्रह्मणाऽऽदधाति। अतिच्छन्दसाऽऽदधाति। अतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि। सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्ष्म वा एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति। वर्ष्मेवैनं समानानां करोति॥५८॥

पद्यन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानांत्यै प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥ [९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहं। वारुणी रात्रिः। अहोरात्राभ्यामेवैनमुपावहरति। मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षा। स्वमेवैनौ भागधेयमुपावहरति। समहं विश्वेदेवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनि॒त्वाय॑। स्यो॒नामा सी॒द सुष॑दा॒मा सी॒देत्या॑ह। यथा॒यजुरे॑वैतत्। मा त्वां हि॑सी॒न्मा मां हि॑सी॒दित्या॑हाहि॑सायै। निष॑साद धृत॒व्रतो॑ वरुणः पु॒स्त्या॑स्वा साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतु॑रित्या॑ह। साम्रा॑ज्यमे॒वैन॑ सु॒क्रतुं॑ करोति। ब्रह्मा(३)न्त्व॑ रा॒जन्ब्र॑ह्माऽसि॑ सवि॒ताऽसि॑ स॒त्यसं॑व॒ इत्या॑ह। स॒वि॒तार॑मे॒वैन॑ स॒त्यसं॑व॒ करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्व॑ रा॒जन्ब्र॑ह्माऽसीन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॑ इत्या॑ह। इन्द्र॑मे॒वैन॑ स॒त्यौज॑सं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्व॑ रा॒जन्ब्र॑ह्माऽसि॑ मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शेव॑ इत्या॑ह। मि॒त्रमे॒वैन॑ सु॒शेव॑ करोति। ब्रह्मा(३)न्त्व॑ रा॒जन्ब्र॑ह्मासि॑ वरु॒णो॑ऽसि स॒त्यध॑र्मेत्या॑ह। वरु॒णमे॒वैन॑ स॒त्यध॑र्माणं करोति। स॒वि॒ताऽसि॑ स॒त्यसं॑व॒ इत्या॑ह। गा॒य॒त्रीमे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति। इन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॑ इत्या॑ह। त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति॥६१॥

मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शेव॑ इत्या॑ह। जग॑तीमे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति। स॒त्यमे॒ता दे॒वताः। स॒त्यमे॒तानि॑ छ॒न्दा॑सि। स॒त्यमे॒वाव॑ रु॒न्धे। वरु॒णो॑ऽसि स॒त्यध॑र्मेत्या॑ह। अ॒नु॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति। स॒त्या॒नृते॑ वा अ॒नु॒ष्टुप्। स॒त्या॒नृते॑ वरु॒णः। स॒त्या॒नृते॑ ए॒वाव॑ रु॒न्धे॥६२॥

नैन॑ स॒त्या॒नृते॑ उ॒दि॒ते हि॑स्तः। य ए॒वं वेद॑। इन्द्र॑स्य वज्रो॑ऽसि वा॒र्त्रघ्न॑ इति स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो॑ वै स्फ्यः। वज्रे॑णै॒वास्मा॑ अवर॒पर॑ र॒न्धय॑ति। ए॒व हि॑ तच्छ्रेयः। यद॑स्मा ए॒ते र॒ध्यैयुः। दि॒शोऽभ्य॑य॑ राजा॑ऽभू॒दिति॑ पश्चा॒क्षान्प्रय॑च्छति। ए॒ते वै सर्वे॑ऽयाः। अप॑राजायिनमे॒वैन॑ करोति॥६३॥

ओ॒दन॑मु॒द्भव॑ते। प॒रमे॑ष्ठी वा ए॒षः। यदो॑दनः। प॒रमा॑मे॒वैन॑ श्रियं गमयति। सु॒श्लोकाँ॑(४) सु॒मङ्ग॑लाँ(४) स॒त्यरा॑जा(३)नित्या॑ह। आ॒मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। शौनः॑ शे॒पमा॑ख्यापयते। वरु॒णपा॑शादे॒वैन॑ मुञ्चति। प॒रः श॑तं भवति। श॒तायुः॑ पुरु॒षः श॑तेन्द्रि॒यः। आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये प्र॑ति तिष्ठति। मा॒रुत॑स्य चै॒कवि॑श॒तिक॑पालस्य वैश्वदे॒व्यै चा॒मि॒क्षाया॑ अ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ सम॒व॑द्यति। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑मु॒भय॑तः परि॑ गृह्णाति। अ॒पान्न॑न्ने स्वा॒होर्जो॑ न॒न्ने स्वा॒हाऽग्नये॑ गृह॒पत॑ये स्वा॒हेति॑ तिस्र॑ आहु॒तीर्जु॑होति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॒व लो॒केषु॑ प्र॑ति तिष्ठति॥६४॥

दे॒वेरित्या॑ह स॒त्यसं॑व॒ करोति॑ त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति स॒त्या॒नृते॑ ए॒वाव॑ रु॒न्धे करोति॑ श॒तेन्द्रि॒यः पद॑ च॥ [१०]

ए॒तद्ब्रा॑ह्मणानि धा॒त्रे र॒बिना॑न्दे॒वसु॒वाम॑र्थे॒तो दे॒वोर्दि॑शः सोम॑स्येन्द्र॒स्य मि॒त्रो दश॑॥१०॥

पुतद्वाह्यगानि वैष्णवं त्रिकपालमन्त्रं वै पूषा वाशाः स्थेत्याहु दिशो व्यास्थापयत्युदङ्घरेत्यु ब्रह्मा(३)न्त्व९ राजुञ्जतुष्पष्टिः॥६४॥
पुतद्वाह्यगानि प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। तथ्सृष्ट्विरेनु समंसर्पत्। तथ्सृष्ट्वा सृष्ट्वम्। अग्निना देवेन प्रथमेऽहन्ननु प्रायुङ्क्त। सरस्वत्या वाचा द्वितीयै। सवित्रा प्रसवेन तृतीयै। पूष्णा पशुभिश्चतुर्थै। बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे। इन्द्रेण देवेन षष्ठे। वरुणेन स्वयां देवतया सप्तमे॥१॥

सोमेन राज्ञाऽष्टमे। त्वष्टा रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेनाऽऽप्तोत्। यथ्सृष्ट्वा भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आप्रोति। पूर्वापूर्वा वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्धै। पुरस्तादुपसदा सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तदधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि विकरोति। उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति॥२॥

सप्तमे दधाति पञ्च च॥

[१]

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यथ्सृष्ट्वा दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाया। अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्। तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षातपसी अव रुन्धे। दशभिर्वथ्सुरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्करा भवन्ति सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धै। शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सप्तदश स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेरास्यै। प्राकाशावध्वर्यवै ददाति। प्रकाशमेवेन गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्यैवास्मै वासयति। रुक्म होत्रै। आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेरास्यै॥५॥

द्वादश षष्ठौहीर्ब्रह्मणै। आयुरेवाव रुन्धे। वशां मैत्रावरुणायां। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छसिने। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रं एवास्यैते। स्थूरिं यवाचितमच्छावाकायै। अन्त एव वरुणमव यजते॥६॥

अ॒न॒ङ्गाह॑म॒ग्नीध॑म्। वहि॑र्वा अ॒न॒ङ्गान्। वहि॑र॒ग्नीत्। वहि॑नै॒व वहि॑ य॒ज्ञस्या॑व॒ रुन्धे॑।
 इन्द्र॑स्य सु॒षुवा॑णस्य॒ त्रेधेन्द्रि॑यं वी॒र्यं॑ प॒राऽप॑तत्। भृ॒गुस्तृ॑तीयमभवत्। श्रा॒य॒न्तीयं॑ तृतीयम्।
 सर॑स्वती॒ तृतीय॑म्। भा॒र्गवो॑ होता॒ भवति॑। श्रा॒य॒न्तीयं॑ ब्रह्मसा॒मं भ॑वति। वा॒र॒व॒न्तीयं॑मग्नि॒ष्टोम॑सा॒मम्। सा॒र॒स्वती॑र॒पो गृ॑ह्णाति। इन्द्रि॑यस्य॒ वी॒र्यस्या॑व॒रुद्धौ॑। श्रा॒य॒न्तीयं॑ ब्रह्मसा॒मं भ॑वति।
 इन्द्रि॑यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ श्रयति। वा॒र॒व॒न्तीयं॑मग्निष्टोमसा॒मम्। इन्द्रि॑यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ वा॒रय॑ति॥७॥

वि॒राट्प्रा॑प॒तिरश्वः॑ प्र॒जाप॑ते॒रायै॑ य॒जते॑ ब्रह्मसा॒मं भ॑वति॒ सुप्त॑ च॥ [२]

ई॒श्वरो॑ वा ए॒ष दि॒शोऽनु॑न्म॒दितोः॑। यं दि॒शोऽनु॑ व्या॒स्थाप॑यन्ति। दि॒शाम॑वैष्टयो भवन्ति।
 दि॒क्ष्वैव॑ प्र॒ति तिष्ठ॑त्यनु॒न्मादा॑य। प॒ञ्च दे॒वता॑ य॒जति॑। प॒ञ्च दि॒शः। दि॒क्ष्वैव॑ प्र॒ति तिष्ठ॑ति।
 ह॒विषो॑ह॒विष॑ इ॒ष्ट्वा बा॑र॒हस्प॑त्यम॒भिधा॑रयति। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्यो॑ वै बृ॒हस्प॑तिः। य॒ज॒मा॒नमे॒व तेज॑सा॒ सम॑र्धयति॥८॥

आ॒दि॒त्यां म॒ल्हां ग॒र्भिणी॑मा ल॒भते॑। मा॒रुतीं॑ पृ॒श्निं प॑ष्ठौहीम्। वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑
 स॒मीची॑ दधाति। आ॒दि॒त्यया॒ पूर्व॑या प्रच॑रति। मा॒रुत्यो॑त्तरया। रा॒ष्ट्र ए॒व वि॒शम॑नु॒बध्ना॑ति।
 उ॒च्चैरा॑दि॒त्याया॒ आश्रा॑वयति। उ॒पा॒शु मा॑रुत्यै। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं वि॒शम॑ति॒वद॑ति। ग॒र्भिण्या॑दि॒त्या भ॑वति॥९॥

इन्द्रि॑यं वै ग॒र्भः। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॑याव्य॒कः। अ॒ग॒र्भा मा॑रुती। वि॒द्वे म॑रुतः। वि॒शमे॒व नि॑रिन्द्रि॒याम॑कः। दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा अ॒श्विनोः॑ पू॒षन्वा॒चः स॒त्यं सं॑न्नि॒धाय॑।
 अ॒नृते॑नास॒रान॒भ्य॑भवन्। तै॑ऽश्वि॒भ्यां पू॒ष्णे पु॑रो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑कपालं॒ निर॑वपन्। ततो॒ वै ते वा॒चः स॒त्यमवा॑रुन्धत॥१०॥

यद॒श्विभ्यां॑ पू॒ष्णे पु॑रो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑कपालं॒ निर्व॑पति। अ॒नृते॑नै॒व भ्रातृ॑व्या॒नभि॒भूय॑। वा॒चः स॒त्यम॑व॒ रुन्धे॑। सर॑स्वते स॒त्यवा॑चै॒ चरु॑म्। पू॒र्वमे॒वोदि॑तम्। उ॒त्तरे॑णा॒भि गृ॑णाति। स॒वित्रे॑ स॒त्यप्र॑सवाय पु॒रोडा॑शं द्वा॒दश॑कपालं॒ प्रसू॑त्यै। दू॒तान्प्र॑हि॒णोति॑। आ॒विदं॑ ए॒ता भ॑वन्ति।
 आ॒विद॑मे॒वैनं॑ गमयन्ति। अथो॑ दू॒तेभ्य॑ ए॒व न छि॑द्यते। ति॒सृध॒न्वं शु॑ष्क॒दृति॑र्दक्षि॒णा समृ॑द्धौ॥११॥

अ॒र्धय॑ति॒ भव॑त्य॒रुन्ध॑त॒ गम॑यन्ति॒ द्वे च॑॥ [३]

आग्ने॑यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पति। तस्मा॑च्छि॒शिरे॑ कुरु॒पश्चालाः॑ प्राश्चो॑ यान्ति। सौ॒म्यं

चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सवित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवांनाः सवित्रा विरुन्धते। बारुहस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमुष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माञ्जघन्यं नैदाघे प्रत्यञ्चः कुरुपश्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षेत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवीःषि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तून्ययुङ्क्ते इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं जीविष्यतीति। षडेव पूर्वद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः। तेनैवर्तून्ययुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तरं उत्तरेषाम्। संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमुष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥

[४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स यत्प्रथमं निरर्णीवत्। तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्। यत्तृतीयम्। तत्कर्कशम्। यन्नस्तः। स सिंहः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स सोमः। याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुद्धौ। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते। सीसेन क्रीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्रीबः। न सोमो न सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्धौ। स्वाद्वीं त्वा स्वादुनेत्याह। सोममेवेना करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णो पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यन्ते। तिस्रः सःसृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रीः। क्रीतः सोमो वसति। पुनातु ते परिस्नुतमिति यजुषा पुनाति व्यावृत्त्यै। पवित्रेण पुनाति। पवित्रेण हि सोमं पुनन्ति। वारेण शश्वता तनेत्याह। वारेण हि सोमं

पुनन्ति। वायुः पूतः पवित्रेणेति नैतयां पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा। अतिपवितस्यैतयां पुनीयात्। कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया प्राजापत्ययां गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। एकयुर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। आश्विनं धूम्रमालभते। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्यै भेषजं करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति। ऐन्द्रमृषभं सैन्द्रत्वाय॥२०॥

अक्ष्योलोमानि हिरण्यं वसति गृह्णाति भिषज्यत्येकं च॥

[५]

यत्रिषु यूपेष्वालभेत। बहिर्धाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलभते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवः सुराममश्विनेति सर्वदेवत्ये याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। वल्मीकवपायामवं नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै सौत्रामण्ये व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवश्च पुरोडाशाश्च भवन्ति समृद्धौ। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति। ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्यै समीचीं दधाति। पुरस्तादनूयानां पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवाव रुन्धे। ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। सावित्रं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव वरुणमव यजते। वडंबा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वः सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोमं उत सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्धौ। बारहस्पत्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति। न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृष्णुतेति शतातृष्णायाः समवनयति॥२४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। हिरण्यमन्तरा धारयति। पूतामेवेनां जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। यत्रैव शतातृष्णां धारयति॥२५॥

तन्निदधाति॑ प्रतिष्ठित्यै। पितॄन् वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यं गच्छति। यः सोमोऽति पवंते। पितॄणां याज्यानुवाक्याभिरुपं तिष्ठते। यदेवास्यं पितृनिन्द्रियं वीर्यं गच्छति। तदेवाव रुन्धे। तिसृभिरुपं तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। अथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि। अध्वर्युरहोता ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते। यान्येव यज्ञस्यैन्द्रियाणि। तैरेवास्मै भेषजं करोति॥२६॥

प्रीणाति प्रथमो दक्षिणा समवनयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥ [६]

अग्निष्टोममग्र आहरति। यज्ञमुखं वा अग्निष्टोमः। यज्ञमुखमेवारभ्यं स्वमा क्रमते। अथैषोऽभिषेचनीयंश्चतुस्त्रिंशपवमानो भवति। त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। ता एवाऽऽप्रोति। प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशः। तमेवाऽऽप्रोति। सःशर एष स्तोमानामयथापूर्वम्। यद्विषमाः स्तोमाः॥२७॥

एतावान् वै यज्ञः। यावान्पवमानाः। अन्तः श्लेषणं त्वा अन्यत्। यत्समाः पवमानाः। तेनाऽसःशरः। तेन यथापूर्वम्। आत्मनैवाग्निष्टोमेनर्ध्नोति। आत्मना पुण्यो भवति। प्रजा वा उक्थानि। पशवं उक्थानि। यदुक्थ्यो भवत्यनु सन्तत्यै॥२८॥

स्तोमाः पशवं उक्थान्येकं च॥ [७]

उपं त्वा जामयो गिर इति प्रतिपद्भवति। वाग्वै वायुः। वाच एवैषोऽभिषेकः। सर्वासामेव प्रजानां सूयते। सर्वा एनं प्रजा राजेति वदन्ति। एतमु त्यन्दश क्षिपु इत्याह। आदित्या वै प्रजाः। प्रजानामेवैतेन सूयते। यन्ति वा एते यज्ञमुखात्। ये सम्भार्या अक्रन्॥२९॥

यदाह पवंस्व वाचो अग्निय इति। तेनैव यज्ञमुखान्नयन्ति। अनुष्टुक्प्रथमा भवति। अनुष्टुगुत्तमा। वाग्वा अनुष्टुक्। वाचैव प्रयन्ति। वाचोर्ध्वन्ति। उद्वतीर्भवन्ति। उद्वद्वा अनुष्टुभो रूपम्। आनुष्टुभो राजन्यः॥३०॥

तस्मादुद्वतीर्भवन्ति। सौर्यनुष्टुगुत्तमा भवति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। यो वै स्वादेति। नैनः स्व उपनमति। यः सामभ्य एति। पापीयान्शुषुवाणो भवति। एतानि खलु वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥३१॥

तैरेव स्वात्रेति। यानि देवराजानां सामानि। तैरमुष्मिल्लोक ऋध्नोति। यानि मनुष्यराजानां सामानि। तैरस्मिल्लोक ऋध्नोति। उभयोरेव लोकयोर् ऋध्नोति। देवलोकै

च मनुष्यलोके च। एकविंशोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति। एकविंशः कैशवपुनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विद्वा एकविंशः। राष्ट्रं सप्तदशः। विशो एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। तथ्सुवर्गं लोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहेत्। अतिजनं वेयात्। उद्धा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अक्रत्राज्यो भवन्ति दशपेयो माद्यन्त्राणि च॥ [८]

इयं वै रजता। असौ हरिणी। यद्रुकौ भवतः। अभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा अभिषिच्यमानस्याऽऽपः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यद्रुकमन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्। आयुष्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्। तेजस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि। तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति। अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति। व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्धृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति। यदा वा एषाऽहीनस्याहर्भजते। साहस्यं वा सर्वनम्। अथैव जगती कृता। अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्यैवास्मा उच्छति। अथो तम एवाप हते। अग्निष्टोममन्त आ हरति। अग्निः सर्वा देवताः। देवतास्वेव प्रति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्य पशव्यः सप्त च॥ _____ [१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर अग्निमिन्द्रस्य यज्ञिष्वग्निष्टोममुप त्वयं वै रजताऽप्रतिष्ठितो दशं॥१०॥

वरुणस्य यदक्षिभ्यां यज्ञिषु तस्मादुद्धृतीः सप्तत्रिंशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

 generated on **February 28, 2025**

Downloaded from <http://stotrasamhita.github.io> | [StotraSamhita](#) | [Credits](#)